Akademik Branko Pavićević:
SAZDANjE CRNOGORSKE NACIONALNE DRŽAVE (1796-1878.)

SEDMI DIO

Suparništva na Cetinju

Zvanični podaci što su ih otomanskim gubicima davale ruska i evropska konzularna mreža, kao i otomanske vlasti, uključujući i štabove nekih Omer-pašinih jedinica, ponekad su vrlo nepouzdani. Kako su Omer-pašine jedinice bile sastavljene od vojnika iz raznih vilajeta na Balkanu, uključujući i Bitoljski i Prištinski, znatan dio vojnika je dezertirao, te su ih vojne i vojno-političke vlasti odmah svrstale u gubitke. Kao i u svim ratovima, precizni podaci o gubicima mogu se ustanoviti jedino na osnovu vojnih spiskova, kad to vojne vlasti čine odgovorno i u miru.
Crnogorsko-turski rat 1852-1853. ojačao je međunarodni položaj Crne Gore, učvrstio pozicije zemaljske vlasti, a knjazu Danilu podigao ugled u Evropi, u slovenskom svijetu posebno. Ovo je prvo vojevanje u ratnoj istoriji Crnogoraca koje je njihova zemlja vodila kao država po planu svoje vrhovne komande.

Doček u Beču

Podrška zvaničnog Beča Crnoj Gori nastavljena je i po okončanju crnogorsko-turskog rata 1852-1853. To je na svoj način potvrdio i poziv imperatora Franja Josifa crnogorskom knjazu da posjeti austrijsku prijestonicu. U Beču je knjazu Danilu pripremljen svečani doček. Za njega su organizovani i specijalni prijemi. Bio je i kod imperatora na svečanom ručku, a u njegovu čast je pripremljena i vojna parada. Austrijski vladar je iskoristio priliku da knjaza „pita za svašto". Mada je knjaževoj posjeti Austriji dat više protokolaran karakter, razgovori koji su tada vođeni s austrijskim zvaničnim ličnostima bili i te kako od koristi za Crnu Goru. A što je najvažnije, posjeta je imala uticaja na učvršćivanje knjaževe pozicije u zemlji. Ona je i kod samog knjaza razvila osjećanje sopstvene veličine. Kako i ne bi, kada se vladaru jedne državice na Balkanu pružila priliku da za nepunu godinu dana vodi razgovore s imperatorima dviju moćnih evropskih država, i to onih koje su odlučivale o sudbini Balkana i da pregovara s njihovim ministrima inostranih poslova, državnim kancelarima, đeneral-feldmaršalima i drugim zvaničicima.
Po povratku iz Beča, knjaz je sazvao narodnu skupštinu. Ona je održana 20. VI / 11. VII 1853. Na njoj je održao govor s izrazima zahvalnosti moćnom susjedu, apelujući na svoje sugrađane da čuvaju i sa njim unapređuju dobre odnose i veze.

Orden za nezavisnost

Početkom maja 1853. knjaz Danilo je donio odluku da ustanovi Orden za nezavisnost Crne Gore**.** Njime je želio da nagradi sve one ličnosti, domaće i inostrane, koje su se istakle u ratu 1852-1853. godine. Po knjaževim ocjenama, za posebne zasluge u ratu nagrađeno je 210 Crnogoraca, i to: 117 srebrnim i 54 zlatnim medaljama, dok je 39 dobilo novoustanovljeni Orden za nezavisnost Crne Gore.
Ruska vlada i ruski imperator su takođe odlikovali za ratne zasluge jedan broj Crnogoraca. Sam knjaz Danilo je dobio Orden svete Ane I stepena, dok su Pero Tomov i Đorđije Savov nagrađeni istim ordenom II stepena. Odgovarajuća ruska odlikovanja dobili su još i Mašan Savov Petrović, vojvoda Mirko Stankov Petrović, Stevan Perkov Vukotić, vojvoda Anto Daković, Petar Stevanov Vukotić i perjanik Vido Bošković.
Knjaz je dodijelio crnogorska odlikovanja pukovnicima Kovaljevskom i Stratimiroviću, a zatim i austrijskim predstavnicim Zajčeku, Bergeru i Dojmiju.
Bečka vlada je tada donijela odluku da se austrijski Orden Gvozdene krune dodijeli knjazu Danilu i Peru Tomovu.
Kako se od ratne slave nije moglo živjeti, na vrijeme su preduzeti hitni koraci za obnovu porušene zemlje. U tu svrhu, neposredno po okončanju rata, pošao je knjaz u obilazak Crmničke nahije. Ona je spadala u red najviše postradalih područja. Knjaz je ovom posjetom želio, istovremeno, da oda priznanje Crmničanima za izuzetne napore, učinjene u toku dvomjesečnog vojevanja.
Nedostatak finansijskih sredstava remetio je sve knjaževe planove na obnovi zemlje i prehrani izgladnjelog stanovništva. Privremena finansijska pomoć koju je knjazu u ime ruske vlade uručio pukovnik Kovaljevski, bila je neznatna da podmiri sve potrebe. Čim je za to saznala, ruska vlada je krajem avgusta 1853. donijela rješenje da se crnogorskoj državnoj kasi uplati naknadno 30.000 rubalja za pomoć postradalim područjima. Knjaz je tu odluku petrogradskog kabineta propratio izjavom da je to još jedan dokaz naklonosti carske vlade

prema Crnoj Gori i crnogorskom narodu.
Da bi se koliko-toliko olakšala prehrana nezbrinutog stanovništva, uputili su senatori i vojvode Petar Stevanov Vukotić i Ivo Rakov Radonjić zahtjev srpskom ministru inostranih poslova, Aleksi Simiću da se zauzme za prijem 500 crnogorskih porodica, koje su tih dana izrazile želju da se presele u Srbiju.

III
OŽIVLjAVANjE STARIH POLITIČKIH SUKOBA U ZEMLjI

Teškoće crnogorske države, izazvane posljedicama ratnih dejstava protiv Omer-pašine armije, počele su da se umnožavaju novim rizicima na koje su ih podsticali iznenadni nemiri u pograničnim rejonima Hercegovine. Još u toku juna 1853, kad ratna jeka nije bila takoreći ni dovoljno umukla, prispjela je na Cetinje jedna delegacija narodnih prvaka iz Hercegovine da se žali na „nečuvene muke" kojima je bio izložen narod u pašaluku. Zlokobni znaci novih ustaničkih gibanja nijesu mogli ostati nezapaženi konzularnim predstavnicima evropskih država. Ruska diplomatija je bila posebno uznemirena takvim vijestima, pogotovo zahtjevima hercegovačkih narodnih prvaka da ih knjaz Danilo uzme u zaštitu. Ruski diplomati su dobro znali o kakvoj se vrsti zaštite radi, pa su odmah alarmantno počeli da skreću pažnju zvaničnom Cetinju da se ne igra vatrom. Sukobi na hercegovačkoj granici i diplomatsko-konzularna pretjerivanja u ocjenama o obimu tih gibanja ubrzo su potisnuti još dramatičnijim vijestima sa Cetinja. U središtu Crne Gore oživjele su stare razmirice u Praviteljstvujšćem senatu. Prezident Senata, Pero Tomov Petrović teško se mirio s ponašanjem novog vladara. On nije mogao da prihvati njegov sistem razmišljanja i način rukovođenja zemaljskim poslovima. Svi istaknuti zemaljski prvaci, u prvom redu senatori, znali su da knjaževa stroga i prijeka priroda neće dopustiti da se prezident senata ponaša na način kao u doba Petra II. Iako su bili ubijeđeni da „partija" Pera Tomova nije onakvog karaktera kako ju je prikazivao knjaz Danilo - bili su ubijeđeni da je sukob neizbježan i da će biti žestok i nepomirljiv. Znali su da novi vladar, ovjenčan još i ugledom stečenim u ratu, nije spreman da vodi dijalog sa bivšim pretendentom na crnogorski vladarski prijesto.

Obračun s protivnicima

Pošto je propustio priliku koja mu je poslije Njegoševe smrti nudila nekakve, ne baš velike, izglede da se dokopa kormila za upravljanje Crnom Gorom, Peru Tomovu su svakim danom iščezavale šanse da povrati nekadašnji uticaj u zemlji. Uzalud je u ratu 1852 - 1853. pokazao odlučnost i hrabrost dostojnu divljenja - legende su se isplele oko drugih ličnosti. Knjaz Danilo je osjećao da je njegov glavni suparnik razmišljao o ograničavanju knjaževske vlasti, pa se stoga i sam pripravljao za obračun. Čovjek knjaževe prirode i naravi nije bio spreman da dopusti da se opozicija, i to u vrhu države (u Senatu), formira i učvršćuje. Svaki knjažev dražvnički potez bio je, pored ostalog, sračunat na to kakav će utisak napraviti na opoziciju. Još na Petrovdanskoj skupštini, kad se pojavio u ruskoj uniformi, sa odlikovanjima, u pratnji senatora, želio je da istakne svoju supremaciju, a opoziciji da stavi do znanja da se ne igra glavom. Na skupštini je iz svake njegove riječi izbijala energija i odlučnost. Trebalo je stvoriti povjerenje u vladara, divinizovati svaki njegov potez, a njegovu strogost proglasiti za pravdoljubivost. Svi prisutni na skupštini odobravali su knjaževu izjavu: da svi rušitelji zemaljskog reda moraju da osjete strogost suda i zakona.
Učvršćivanje lične vlasti bilo je jedno od osnovnih načela knjaz-Danilove državne doktrine. To političko načelo knjaz je naslijedio i preuzeo od svog velikog prethodnika. Dok je na Njegoševe apsolutističke državne manire Pero Tomov gledao nekako drugačije, Danilove nije želio da podnosi. U borbi protiv Danilovog samodržavlja, Pero Tomov je izabrao jedinu, iako najrizičniju, šansu koja mu se u tom trenutku nudila - dogovor sa serdarom Milom Martinovićem i Stevanom Perovićem Cucom. Ni jedan od njih trojice nije želio da u knjazu vidi personifikaciju narodnog i državnog suvereniteta, kako je to većina u Senatu prihvatila. Iako je opozicija bila spremna da protiv knjaza preduzme i neki prevratnički korak - nije imala izgleda da dobije širu podršku u narodu. Zbog toga je vojvoda Mirko, glavna ličnost u obračunu s opozicijom, i mogao bez ubjedljivih dokaza da optuži Pera Tomova i serdara Mila Martinovića za prevratničku djelatnost. Kao što se to u sličnim prilikama, po pravilu, i čini, glavni krivci su optuženi da su svoje opake namjere željeli da ostvare uz oslonac na inostranu podršku.
Trojica žestokih knjaževih protivnika, zajedno sa 26 članova uže porodice, emigrirali su u noći između 17. i 18. novembra 1853. A već 24. XI / 6. XII 1853. donesena je presuda Senata kojom se opozicioni prvaci osuđuju na progonstvo, konfiskaciju čitave imovine, s tim da ih svako može lišiti života onog trenutka kad ih uoči na crnogorskoj teritoriji.

Poruke iz inostranstva

Život Pera Tomova u emigraciji brzo se prekratio; krajem januara 1854. bivši prezident crnogorskog Senatat umro je u Kotoru. Austrijske vlasti nijesu pravile smetnju da se njegovi posmrtni ostaci isprate na Njeguše. Pero Tomov Petrović je punih šesnaest godina bio jedan do vodećih državnih prvaka Crne Gore. Za njegovo ime vezani su mnogi značajni napori na učvršćivanju zemaljske vlasti i širenju ugleda Crne Gore. Ličnosti koje su to krajem 1853. morale da priznaju - tih dana su to bacile u zaborav. Odjedanput su neki njegovi savremenici počeli da naglašavaju samo njegovu pohlepu za novcem. Istina je da je Pero Tomov ostavio prilično ušteđevinu (100.000 forinti), za ondašnje prilike na malo bogatstvo. Druga dvojica emigranata, serdar Milo Martinović i Stevan Perović Cuca ostali su do kraja dosljedni svojim uvjerenjima. Njima nije ni na kraj pameti bilo da čine ma kakav pokušaj da izglede odnose s knjazom i zvaničnim vlastima na Cetinju. Oni su s austrijske teritorije ubrzo započeli da vode mali rat protiv knjaza Danila. U tom smislu jedno vrijeme je prednjačio Perović. On je u srpskom listu Vetovid, što je izlazio u Beču, započeo propagandnu kampanju protiv knjaza. To je kod crnogorskog vladara i kod vojvode Mirka izazivalo ogorčenje. Oni nijesu podnosili opoziciju, kako u zemlji tako i u inostranstvu. Uz knjaza i vojvodu Mirka izrastala je jedna oligarhija zemaljskih starješina, čije je bitno obilježje bilo - poslušnost i vjernost knjaževskoj užoj porodici, knjaževim političkim shvatanjima i tumačenjima. Ta se oligarhija sve više povezivala krvno-srodničkim vezama, te je nepotizam postajao svakim danom jedno od njenih bitnih obilježja.

СТЕВАН ПЕРОВИЋ ЦУЦА

Mira ni spolja ni unutra

Početak Krimskog rata izazvao je nedoumice i uzbuđenja u nekim političkim krugovima pojedinih balkanskih zemalja. Kod Crnogoraca je pojačavao nadu u to da nastupaju nova, bolja vremena. Knjaz Danilo je odmah poslao u Beč ađutanta Vukovića da zatraži savjet od ruskog predstavnika: kako da se njegova zemlja ponaša u trenutku kad Rusija donosi odluku da prolijeva krv "za dobro slovenskih naroda". Ne čekajući na odgovor, knjaz je odmah započeo sa ratnim pripremama.
Ne obazirući se mnogo na upozorenja Neseljrodea i Paskijeviča, ruski imperator Nikolaj I je smatrao da treba iskoristiti raspoloženje balkanskih Slovena kao faktor za ratne ciljeve Rusije. On je stoga odmah uputio u Crnu Goru specijalnog izaslanika Jegora Petroviča Kovaljevskog, starog crnogorskog poznanika i prijatelja. Početkom januara 1854. Kovaljevski je stigao u Crnu Goru, zemlju za čije se dobro mnogo puta do tada zauzeo kod najodgovornijih činilaca carske vlade. Čim je stigao na Cetinje, odmah je započeo pripreme za realizaciju instrukcija svoje vlade.
Dolazak izaslanika carske vlade primljen je na Cetinju sa znatiželjom. Svi su vjerovali u to da predstoje sudbonosne odluke. Malo se ko prisjećao gorkih uspomena iz rata s Omer-pašom. Novi planovi o kojima je Kovaljevski vodio razgovore sa svojim sabesjednicima u Crnoj Gori bili su dosta nerealni. Događaji u Hercegovini i zbivanja u nekim crnogorsko-brdskim i crnogorsko-hercegovačkim plemenima, posebno na sektoru prema Vasojevićima, davali su osnova za zaključke, koje je pokadkad izvlačio ruski izaslanik. No, djelatnost Kovaljevskog i politička tumačenja širena od strane nekih njegovih saradnika nijesu bila u skladu s intenzivnom antiruskom propagandom i pritiskom kao što se vodio iz prijestonice Habzburgovaca. Na crnogorske zvanične organe apelovao je iz Beča da se manu sumnjivih vojno-strateških kombinacija i da se staraju o održavanju mira i reda na granici prema Turskoj.

Skupština neće rat

Razvoj prilika u neposrednom susjedstvu natjerao je knjaza Danila da početkom juna 1854, (31. V / 12. VI), sazove zemaljsku skupštinu na Cetinju. Većina najistaknutijih narodnih prvaka bila je protiv bilo kakve kombinacije koja je zemlju vodila u novi rat, ni pune dvije godine poslije jednog što je ostavio teške ožiljke na organizmu zemlje. Razumni zemaljski prvaci nijesu mnogo uvažavali činjenicu što je četovanje po Hercegovini ponovo počelo da uzima maha. Mnogima je bilo jasno da se crnogorski vladar upleo u opasnu igru. Sve je to na neki način trebalo realistički predstaviti crnogorskom vladaru i upozoriti ga na težak rizik kojemu izlaže zemlju poslije jednog tek okončanog teškog iskušenja.
Dok su se na Cetinju vodile ozbiljne rasprave o daljim odnosima s Turskom, predstavnici Austrije su nastavljali da upozoravaju knjaza na spoljnopolitički smjer koji Crnoj Gori nije mogao donijeti dobro. Boravak zvaničnog ruskog izaslanika u Crnoj Gori svakim danom postajao je sve teži i složeniji. Austrijski predstavnici su zahtijevali od crnogorskog vladara da otkaže gostoprimstvo ruskom pukovniku. Dalji boravak predstavnika Petrograda u Crnoj Gori postajao je nesnosan. Postojalo je svakim danom sve jasnije da od crnogorskog ratnog angažovanja na strani Rusije ne može biti ni govora. Politika Austrije i odnosi vlade u Beogradu prema planovima Kovaljevskog raspršili su sve kombinacije o dizanju opšteg ustanka protiv Turaka na Balkanu. Uzalud je tih dana vodio razgovore s knjazom Danilom i ruski đeneral Salos - bilo je jasno da Crna Gora mora ostati neutralna u velikom sukobu na Istoku.

Neizvjesnosti i nedaće

Dok se stanje na crnogorsko-hercegovačkoj granici donekle stišavalo, prilike na granici prema Skadarskom vilajetu su se stalno komplikovale. To je najviše zavisilo od politike vilajetskih vlasti. Njima je takvo stanje najviše i odgovaralo. Prvacima u vilajetskoj upravi je više odgovaralo da se turski vojni obveznici angažuju

prema Crnoj Gori, nego da ih upućuju na daleki istočni front, odakle im je teško bilo računati na povratak u zavičaj.
Od dolaska knjaza Danila na čelo Crne Gore zemlju su stalno pratile neke neizvjesnosti i nedaće; jedna tek što iščezne - ustupa mjesto drugoj. Sve su se one mogle nekako podnijeti da u zemlji 1854. nije počela da hara glad. Ona se prenijela i na sljedeću (1855) godinu. U pismima koja je tada dobijao crnogorski vladar često je primao upozorenja da će narod, kao i nekada u davnim vremenima, ne poštujući red i zakon, početi silom da otima hranu sa teritorija pod turskom vlašću. U takvim uslovima počele su ponovo da oživljavaju legende o ratničkoj privredi i hajdukovanju. Ogladnjeli narod je vjerovao da mu samo puška i nož mogu osigurati hljeb i egzistenciju.
Već sredinom 1854. knjaz Danilo se sve više uvjeravao da Crna Gora sama, bez podrške spolja, ne može preduzeti neki ozbiljniji poduhvat protiv Turske. No, misao o novom ratu sa starim i ljutim protivnikom nikad ga nije napuštala. On je, da bi bio pripravan za svaku eventualnost, izvršio i neku malu vojnu reformu. Izdao je naredbu svim kapetanima da popišu sve vojne obveznike. Naredbu o tome završio je jednom tiradom iz herojskog deseterca: "Zar nijesmo mi... sinovi onijeh starijeh vitezova, koji su po tri vezira turska najedanput na nož pobijali, koji su francuske vojske tukli i carske gradove na juriš otimali?" Svi vojni obveznici su bili dužni da na kapi nose vojnički znak. To je bio mali metalni krst i po tom obilježju je vojska jedno kratko vrijeme nosila naziv "krstonosna". Svaka jedinica dobila je i svoju zastavu - "krstonosni barjak". Barjak je bio od crvenog platna sa bijelim krstom u sredini. Tada je knjaz ustanovio i starješinske grbove: za senatore, ađutante, kapetane, stotinaše, desečare i perjanike. Svi starješinski grbovi su bili identičnog likovnog rješenja, samo su bili sastavljeni od različitih legura i bili različite veličine. Predstavljali su dvoglavog orla, koji nosi lava, dok su u sredini grba knjaževi inicijali. Nekoliko godina knjaz je za državnu zastavu upotrebljavao i trobojku. Na sličan način nastale su i srpska i hrvatska trobojka.

Između Skadra i Cetinja

Sve knjaževe političke i vojne mjere pažljivo je pratio skadarski vezir Osman-paša, služeći se oprobanim sredstvima još iz vremena kad je Njegoš upravljao Crnom Gorom. Kao što je skadarskom mutesarifu polazilo za rukom da preko svojih kanala brzo saznaje sve što ga je interesovalo u vezi sa knjaževom politikom, ni crnogorskom vladaru nije bilo osobito teško da dokuči svaki pouzdani podatak o smjeranjima Osman-paše.
Na Cetinju se brzo saznalo sredinom 1854. da Osman-paša preduzima opasne radnje da uznemiri Bjelopavliće, da pokoleba izgladnjeli narod, da skrene s pravog puta neke istaknute bjelopavlićke prvake. Pojedine od njih bila je obuzela plemenska buntovnička strast do mjere tako da su izdali naredbu da se nasilno otvore državni magazini s municijom i da se ova odmah započne dijeliti njihovim privrženicima. Čim su za to saznali pješivački kapetan Peko Mićov Mijušković i Blažo Radović, rastjerali su kolovođe "pobune", a državne magazine stavili ponovo pod strogu kontrolu vlasti. Glas o tome brzo je dobro do Cetinja. Knjazu Danilu nije teško bilo zaključiti otkuda je dat potstrek za takvu anticrnogorsku radnju. Nije mogao da vjeruje da u jednom tako glasovitom crnogorskom plemenu mogu postojati ljudi koji su sa začuđujućom dosljednošću ispunjavali uputstva jednog izrazitog zlotvora, istinskog dušmana Crne Gore, kakav je bio Osman-paša Skopljak. Da bi povratio vjeru narodu u snagu crnogorske države, knjaz je sredinom jula (1/13. VII 1854) krenuo s odredom od 6.000 vojnika u Bjelopavliće. Jedan dio knjaževih vojnih snaga došao je u Ostrog, u mjesto gdje je i izbila "pobuna". Kao i svaka vojska kad dođe u položaj da smiruje narod u državi, i pojedine knjaževe formacije nijesu mnogo vodile računa o tome da spriječe pojedine svoje kabadahije da se ponašaju suprotno redu, običajima i moralnim normama, kojih moraju da se pridržavaju pripadnici jedne vojske iznikle iz naroda. Zluradi pojedinci su oštro reagovali na takvo ponašanje, koristeći ga u političko-propagandni obračun s knjazom i njegovom politikom.

Obračun s Bjelopavlićima

Glavni kolovođa nemira u Bjelopavlićima: senator i vojvoda Risto Bošković, Đoko Bošković i Vido Novakov Bošković, emigrirali su u Skadar, pod okrilje oružanih snaga Osman-paše. A jedan od kolovođa, pop Petar Pavićević uputio je pokajničko pismo knjazu. U tom politički kritičnom trenutku za Crnu Goru moglo se postaviti pitanje: zar tako ugledni narodni prvaci nijesu mogli emigrirati u Evropu, a ne kod zloglasnog otomanskog vezira, krivca za toliku prolivenu krv na Balkanu? Za neke emigrante knjaz je raspisao ucjenu od 1.000 dukata (za vojvodu Rista Boškovića).
Pokazalo se da knjaz nije pogriješio kad je s relativno brojnim oružanim odredom pošao u Bjelopavliće da smiri duhove, da opomene pleme i zaprijeti neposlušnim starješinama, spremnim na bunu i nered. Kako pouzdani izvori navode, najistaknutije vođe nemira su napustile zemlju, pošle u Skadar. Među njima je bio i knjažev zet, vojvoda pop Risto Bošković. Za neke je knjaz raspisao ucjenu od 1.000 dukata.
Zemlju su pritiskale mnogobrojne nedaće: posezanje skadarskog mutesarifa, opasnost od šireg sukoba s Turskom, diplomatski pritisak Austrije, i iznad svega i teže od svega glad koja je dovodila u pitanje opštu egzistenciju čitavog naroda. Tešku poziciju knjaza Danila činila je još složenijom opšta oskudica novčanih sredstava. Knjažev godišnji budžet iznosio je 62.000 forinti, od čega je stavka od ruske redovne subvencije dosezala sumu od 38.000 forinti, a ostatak je isključivo služio za nabavku ratnog materijala. Prihodi od carina i poreza nijesu mogli pokriti troškove za izdržavanje državne administracije.
Do 1855. knjaževska kancelarija i kancelarija Senata nijesu bile odvojene. U toku prvih nekoliko godina vladavine knjaza Danila ulogu sekretara obavljao je Vuk Vrčević.

ВУК ВРЧЕВИЋ

Na toj dužnosti ostao je do 18/30. ? 1855. godine. Tada mu je knjaz dao uvjerenje o "tačnom, vjernom i blagopristojnom" obavljanju povjerenog mu posla. Iste godine doputovao je u Crnu Goru novi knjažev sekretar - Milorad Medaković, nekadašnji Njegošev sekretar, kasniji autor nekoliko knjiga o Crnoj Gori i Crnogocima. Za vrijeme drugog službovanja u Crnoj Gori, Medakovićeva uloga bila je znatno drugačija od one u Njegoševoj eposi.
Godine 1855. knjaz Danilo je stupio u brak s Darinkom, Srpkinjom iz porodice Kvekić iz Trsta. Još ranije, u decembru 1854. knjaz je donio odluku da mu vjenčani kum bude dalmatinski namjesnik, baron Mamula. Nije prošlo mnogo vremena, i sam knjaz Danilo se uvjerio da je u ličnosti dalmatinskog namjesnika Crna Gora imala jednog od najljućih protivnika svoje nacionalne politike. Niko s toliko dosljednosti nije sprovodio ekspanzivnu politiku habzburške krune na Balkanu kao baron Mamula.

Uz pucnje topova

Nova crnogorska knjaginja doputovala je u Crnu Goru krajem januara 1855. u pratnji svoje majke i brata. Sjutradan je u pratnji nekoliko stotina Crnogoraca doputovala na Cetinje, gdje je obavljena ceremonija vjenčanja u Cetinjskom manastiru. Svetkovina je podstakla knjaza da objavi amnestiju svim političkim emigrantima. Izuzeti su samo serdar Milo Martinović i Stevan Perović Cuca.
Crnogorska knjaginja je bila inteligentna, a za ondašnje crnogorske prilike i obrazovana. Posmatrači koji su pratili prilike u Crnoj Gori očekivali su da će ona izvršiti snažan uticaj na ponašanje i kulturu življenja ondašnjih žitelja crnogorske prijestonice. I, zaista, njoj je stalno bila na umu obaveza da „civilizuje" ne samo Cetinje već i zemlju u cjelini. U tom pogledu više je željela nego što su joj prilike i intelektualne snage dopuštale. Sama je bila opijena svojom novom titulom i presrećna kad su je sagovornici oslovljavali sa „Vaše Visočanstvo". Nije bila bez pretenzija da utiče na politiku zemlje, kako unutrašnju tako još i više na spoljnu. Šanse u tom pogledu su joj pogoršane od onog trenutka kad je postala javna tajna da je činila pokušaje da iz crnogorske državne kase angažuje sredstva za pokriće trgovačko-finansijskih gubitaka svoje porodice. Navikla na život tršćanske građanske porodice, računala je da će joj titula crnogorske knjaginje osigurati raskoš i sjaj, za koji crnogorski dvor nije imao mogućnosti. Bilo je u toj želji i nečeg pozitivnog. Nametanjem normi ponašanja i manira evropskog urbanog života doprinosilo se rušenju patrijarhalnih oblika razmišljanja i ponašanja. No, i pored toga, nije bila u stanju da ocijeni da su patrijarhalitet i njegove izbrušene norme ponašanja dosezale oblik savršenstva, čemu su se divili i daleko učeniji predstavnici građanskog društva evropskog Zapada.

Ne mali uticaj

Uticaj knjaginje Darinke na Danilovu politiku nije bio mali, naročito u spoljnopolitičkim djelovanjima, osobito od onog momenta kad je 1856. došlo do zaoštravanja crnogorsko-ruskih odnosa. Otada je francuski predstavnik u Skadru Ekar za mnoge svoje diplomatske poteze želio prethodno da dobije knjaginjinu naklonost. Knjaginjin uticaj na zemaljske poslove počeo je naglo da slabi poslije emigracije Đorđija Petrovića, kad je na čelo Senata došao vojvoda Mirko Petrović. Po normalizaciji odnosa s Rusijom 1858. knjaginjin uticaj se sveo na najmanju mjeru. Vojvoda Mirko nije mogao da ravnodušno posmatra kako se knjaginja miješa u politiku zemlje, čije biće, duh i puls života nije mogla da istinski osjeti i razumije, jer je, kako je napisao vladika-pjesnik, „poteza ova naša škola". A knjaz Danilo je više volio da se zamjeri supruzi nego da poremeti odnose s bratom, koga su Crnogorci smatrali drugim vladarom.
Ako je knjaginjin uticaj na politiku postepeno ograničavan, njen uticaj na organizaciju života na knjaževskom dvoru bio je presudan. Ona je u život „Biljarde" unijela dosta novina. Evropski maniri i etikecija u knjaževoj

rezidenciji - djelo su koketne crnogorske knjaginje. Po njenim preporukama knjaz je započeo učenje francuskog jezika, tako da je pod sam kraj vladavine mogao bez prevodioca da se sporazumijeva na tom jeziku. Knjazu je bilo stalo da nauči i ruski književni jezik. Malo je vladara koji su za tako kratko vrijeme svoje životno i državničko iskustvo i svoju kulturu toliko obogatili kao što je bio slučaj sa knjazom Danilom.

Obnova škola

Poslije Njegoševe smrti privremeno je prestao rad škole na Cetinju. Rat 1852-1853, a zatim unutrašnje političke trzavice bile su za to glavni razlozi koji su, takođe, uticali na povremeni prekid rada i drugih dviju škola, u Dobrskom Selu i u Crmnici, u Brčelima. Pored toga, u zemlji nije bilo profesionalnog učiteljskog kadra. Knjaz je pokazao interesovanje za obnovu rada škola. Ona koju je Njegoš ustanovio na Cetinju obnovljena je krajem 1855, a za prvog njenog učitelja određen je Jovan Karanović iz Sombora. U školu je upisano 20 učenika. Ona je radila na internatskom principu, a nastava u njoj trajala je pet godina. Knjige za obnovljenu školu bile su osigurane u Srpskoj knjaževskoj tipografiji. Školski nastavni program pružao je učenicima relativno široko osnovno obrazovanje. Prvi đaci su bili mahom djeca istaknutih crnogorskih starješina.
Na početku 1856. upućeni su na školovanje u Francusku knjaževi sinovci Nikola Mirkov i Božo Dragov Petrović. Oni su o trošku francuske vlade smješteni u Licej Luja Velikog. Iste godine poslato je na školovanje u Beogradu još nekoliko učenika, a nekoliko i u Petrograd. Naporedo s tim preduzimani su koraci za otvaranje bogoslovije.

V
ZAKONIK DANILA I, KNjAZA I GOSPODARA CRNE GORE, IZ 1885. GODINE

Još na crnogorskoj skupštini održanoj 1/13. III 1852, kad je crnogorska država proglašena „mirskom" i „nasljednim knjaževstvom", bilo je govora o tome da nova vlast treba da obrati pažnju na vladavinu prava i zakonsku firmu koju treba da imaju svi značajniji akti zemaljske vlasti. Na skupštini je donesena i bila formulisana u šest tačaka.
Relativno bogata zakonodavna tradicija, čiji korijeni sežu do polovine potonje decenije XVIII stoljeća, kao i potrebe društva toga vremena, žiteljima Crne Gore činili su opravdanom ideju knjaza Danila, istaknutu odmah po povratku iz Rusije: da se što prije donese novi zemaljski zakonik, jer je ranije Petar I, po kome se do tada sudilo, nije regulisao sve oblasti pravnog života. Crnogorski vladar je pristupio izradi novog zakonika, s velikom pažnjom i državničkom odgovornošću. Njegovo shvatanje se temeljilo na uvjerenju da novi zakonik treba da predstavlja osnovu za cjelokupni pravni poredak u zemlji, da običajno pravnu kulturu uzdigne na nivo pravne svijesti građanskog društva i građanske države.
Zakonik Danila prvog knjaza i gospodara Crne Gore, kako se u sačuvanom manuskriptu naziva, a kako je i u štampanom tekstu prvog izdanja nazvan (Novi Sad (1855), predstavlja jedan od najzanimljivijih zakonskih spomenika kod Južnih Slovena XIX stoljeća. Svojim odredbama, izloženim u 95 članova, imao je cilj da sačuva dotadašnje državne tekovine, omogući dalju izgradnju i učvršćivanje centralnih i lokalnih državnih institucija, osigura vladavinu prava, suzbijanje separatističke težnje lokalnih (seoskih, plemenskih i nahijskih) zajednica i onemogući destruktivne radnje koje su proisticale iz lokalnog izolacionizma (samovolje, krvna osveta i svi drugi oblici neprava).

Jednakost pred zakonom

Danilov zakonik je normativno precizniji od Zakonika opšteg crnogorskog i brdskog. U prvi plan je istakao glavna načela ustavno-pravnog karktera i na svoj način sankcionisao osnovne tekovine građanske revolucije: jednakost ljudi pred zakonom, zaštita ljudskih sloboda, zaštita života, časti, porodice, braka i imovine. Prihvatanje ovih načela dalo je snažan podstrek za dalji duhovni i politički uspon zemlje.
Izvore prava koji su poslužili kao osnova piscima ovog zakonodavnog spomenika predstavljaju: dotadašnji zakonski spomenici, značajni istorijski dokumenti koji su implicirali pravna načela (peticije, memorandumi, molbe, političke instrukcije utemeljivača crnogorske države), u kojima su pojedini crnogorski državnici izlagali svoja shvatanja o suverenitetu, pravu naroda i čovjeka, jednakosti ljudi pred zakonom, zaštiti braka i porodice. Isto tako, važan izvor su činile neke, ne sve, presude (sentencije) Praviteljstva suda crnogorskog i brdskog, Praviteljstvujuščeg senata i izabranih sudova, kao i običajno-pravna praksa koja je u nekim sferama prava bila izgradila norme koje su po svom savršenstvu dosezale visoku mjeru pravne regulative.
Javnost u zemlji, koja se već počela konstituisati kao faktor državnog života, očekivala je da će knjaz Danilo donijeti zakon odmah poslije proglašenja knjaževine. Sve je to bilo poremećeno zbog teškog ratovanja s Omer-pašinim trupama, zatim zbog stranačkih sukobljavanja. Čitav posao je zbog toga morao biti i odložen, tako da su pripreme za donošenje zakonika započele tek krajem 1854. Na Cetinju se tada nalazio Vuk Vrčević. Po njegovim obavještenjima, knjaz je već tada iamo pripremljen nacrt rukopisa zakonika. Oslanjajući se na podatke koje ih daje Vrčević, Milorad Medaković nije bio zadovoljan sadržajem zakonskog teksta iz nacrta rukopisa. Ko je sve bio angažovan u sastavljanju nacrta rukopisa zakonika teško je ustanoviti. Jedno je sasvim sigurno - uloga Milorada Medakovića u tim pripremama bila je daleko manja nego što se isticalo u jednom dijelu istorijsko-pravne literature.
Zakonik knjaza Danila je izglasan na svečanoj sjednici crnogorske skupštine održane na Cetinju 6/18. V 1855. godine. Svaki zakonski član je čitan na zasijedanju i posebno izglasavan. Čitava procedura je bila propraćena topovskim pucnjima. Po okončanju čitanja, sve zemaljske starješine su se zaklele da će „pred svojim zakriljem isti zakonik čuvati", kako bi se svako „samovoljno suđenje" prekratilo i ustupilo mjesto „zakonitom i pravednom".

Manuskripti i štampano izdanje

Veoma zanimljiva pravna načela izložena su u članovima 91 i 92. Zakonika. U članu 91. zagarantovano je imigrantima svako pravo koje uživaju Crnogorci i Brđani. To je iskazano na originalan način - „Uskok svaki

dok stupi u našu slobodnu zemlju, po zavjetu Svetog Petra bivšeg Gospodara crnogorskog bezbjedan je i ne smije mu niko ništa krivo činiti, kad se on pošteno i po našemu zemaljskom zakoniku vlada i upravlja". Isto tako, u članu 92 proklamovano je načelo ravnopravnosti naroda i građana, bez obzira na vjerske i nacionalne razlike. Vrlo je interesantno da je upravo to pravno načelo, duboko ukorijenjeno u društvenoj svijesti crnogorskog naroda, na grub način izmijenjeno u novosadskom izdanju Danilovog zakonika. U manuskriptu, u čiju autentičnost ne može biti sumnje, to načelo je formulisano na sljedeći način: „I ako u ovoj zemlji nema nikakve druge narodnosti i nikakve druge vjere do jedine pravoslavne istočne, to opet svaki inoplemenik i inovjerac može slobodno samo ako ima o čem u našoj zemlji slobodno živjeti i onu slobodu i onu domaću našu pravicu uživati kako i svaki Crnogorac i Brđanin što uživa". U štampanom tekstu novosadskog izdanja to je formulisano drugačije: „I ako u ovoj zemlji nema nikakve druge narodnosti do jedine srpske i nikakve druge vjere do jedine pravoslavne istočne..." Ma koliko se novosadsko izdanje može, a ne mora, smatrati zvaničnim, ipak je novosadski priređivač izvršio nedopustive izmjene originalnog teksta zakonskog manuskripta. Da li je u ovom grubom posrbljavanju imao udjela i M. Medaković, ne može se sa sigurnošću kazati. Može samo da se pretpostavi, jer je već dokazano da je on vršio preinake u nekim drugim važnim istorijskim svjedočanstvima.

МИЛОРАД МЕДАКОВИЋ

Dinastija Petrovića

Norme zakonika su odgovarale potrebama sudske prakse. Najznačajnije su svakako one u kojima je regulisan ustavnopravni položaj čovjeka-građanina, uloga zemaljske vlasti u zaštiti interesa zajednice i pojedinaca, položaj i prava zemaljskog vladara (1-5, 6-7, 18, 19, 59-61, 69, 92), zatim krivično-pravne norme (7-10, 12, 14, 16, 17, 20-23, 26-44, 60-65, 69, 71, 73, 74, 77, 78, 89, 93-95), dok je djelima iz oblasti građanskog prava u užem smislu posvećeno daleko manje pažnje (45-47, 49, 90), ali je zato dato posebno mjesto nasljednom pravu (48, 50, 52-57) i osobito porodičnom (51, 52, 67, 68, 70-77). Isto tako, zakonodavac nije zanemario ni procesno pravo (6-8, 11-13, 15-64), a nizom normi regulisao je međunarodno-pravne odnose (24-26, 91, 92), dok je crkvenom pravu takođe posvetio nekoliko članova (66, 88, 89).
Zakonik je dosljedno i strogo primjenjivan u praksi, u društvenom i duhovnom životu u doba knjaza Danila, pa čak i u toku prvih decenija vladavine knjaza Nikole. Sačuvani su mnogi pravno-istorijski izvori o tome. A to je na svoj način potvrdila i anketa koju je početkom osamdesetih godina vodio u Crnoj Gori Valtazar Bogišić. On je ostavio i jedno od skoro malo poznato svjedočastvo o primjeni Danilovog zakonika. Naime, u toku prvih decenija vladavine knjaza Nikole crnogorski Senat, koji je bio i vrhovna zemaljska sudska ustanova, donio je odluku da se formuliše dvadesetak novih članova, kao dodatak Danilovom zakoniku, kako bi se lokalnim i centralnom zemaljskom sudu olakšalo suđenje po pisanim zakonskim normama, budući da je Danilov zakonik imao dosta praznina. Dok se ne pronađe tekst ovog „dodatka" - teško se može pripremiti kritičko izdanje Danilovog zakonika.

Kult vladike Danila

Kad je pod sam kraj XVIII vijeka na čelo Cetinjske mitropolije i Crne Gore izabran Danilo Šćepančev Petrović malo je ko mogao pretpostaviti da će poslije njegovog gotovo četvorodecenijskog djelovanja na toj dužnosti funkcija crnogorskog vladike ostati nasljedna u porodici Petrovića. Ličnost i djelo ovog vladike trajno su ostali sačuvani u narodnoj svijesti i narodnom pamćenju, tako da kući Petrovića takvu čast niko među Crnogorcima nije ni osporavao. A ono što je u narodnom pamćenju ostalo kao najznačajniji istorijski doprinos ovog vladike bilo je svakako to što je upravo on državnu ideju, prvi put jasno uobličenu na samom početku Kandijskog rata, uzdigao na još viši stepen, daleko snažnije od one kako je formulisana u poznatoj peticiji Mletačkom senatu 1648. godine. Vladika Danilo je, u stvari, otpočeo rat za potpuno svrgavanje vrhovne vlasti otomanske Porte, pokušavajući da pokret protiv Osmanlija osloni ne samo na već premorenu i u vojno-političkom pogledu oslabljenu Mletačku republiku, već i na dvije velike države ondašnje Evrope, koje početkom XVIII stoljeća pojačavaju antiosmansku koaliciju. Ako se analiziraju istorijski poduhvati koje je

ostvario vladika Danilo, mora se konstatovati da se u njegovoj borbenoj ideologiji jasno naslućuje državna ideja, na koju će se njegovi nasljednici kasnije snažno naslanjati. S te tačke gledišta, vladika Danilo je rodonačelnik crnogorske dinastije Petrovića. Kult o njemu kao vladici i vladaru počeo je da narasta pod sam kraj stoljeća, kad crnogorski pokret protiv Osmanlija, potpomognut i podstreknut i velikim zbivanjima koja tada pokreću evropski Istok i Zapad, u koja se uključuju i velike ideje evropskog preporoda, dobija veliki zamah i opštenarodnu snagu. Stvaranje kulta vladike Danila kod Crnogoraca vezano je dobrim dijelom za ličnost utemeljivača crnogorske nacionalne države - vladike Petra I. On je u svojoj Kratkoj istoriji Crne Gore za ime ovog vladike vezao pokret za deislamizaciju islamiziranih Crnogoraca, pokret poznat u nauci i u narodnom predanju pod nazivom Istraga poturica, ili Badnje veče. A da li se događaj odigrao baš onako kako ga je u Istoriji opisao vladika Petar I, ostaće zagonetka sve dotad dok se vladičino kazivanje eventualno ne potvrdi onovremenim izvorima. A samu ideju o „istrazi" prihvatio je i homerovskom poetskom alhemijom uobličio sam Njegoš, uzdižući je do neslućenih umjetničkih visina u svom velikom djelu - Gorski vijenac. Pisci koji tvrde da je Njegošev spjev predstavio klasičnu Crnu Goru na sličan način kao što je i Homer opjevao staru Jeladu, približili su naša saznanja suštini istorijskih zbivanja o Crnoj Gori u doba vladavine Petrovića. Politički i nacionalno-politički potezi koje je preduzimao crnogorski vladika-pjesnik pokazivali su da je on razmišljao o sličnim kategorijama, kao o utemeljivaču dinastije tako i o samoj dinastiji.
Još u martu mjesecu 1853, neposredno po okončanju rata protiv Omer-pašinih trupa, knjaz Danilo je odlučio da prenese posmrtne ostatke rodonačelnika svoje dinastije sa austrijske teritorije. Kao što je poznato, vladika Danilo je bio sahranjen 11/22. I 1735. u Manastiru Podmaine, kod Budve. Poslije dosta dugog istraživanja, pošto o tome nijesu bila sačuvana sigurna svjedočanstva, komisija poslata sa Cetinja, po nalogu knjaza Danila, a uz saglasnost austrijskih vlasti, pronašla je vladičin grob, iz koga je 16. juna (1853) prenijela njegove kosti na Cetinje. Spomenik na Orlovom kršu podignut je tek potkraj XIX stoljeća (1896), budući da je sam knjaz Danilo odredio da se na tom mjestu podigne mauzolej.

Njegoš na Lovćenu

Knjaz Danilo je smatrao da je donošenje Zakonika još više učvrstilo dinastiju Petrovića. On se nije varao ukoliko je razmišljao u kategorijama da je rodonačelnik dinastije zaslužio kult koji su izgradili dva utemeljivača crnogorske nacionalne države - Petar I i Petar II. To je, u stvari, bio kult državne ideje Crne Gore, čije je obnavljanje razrađivao još vladika Danilo.
Stvaranje kulta dinastije Petrovića, po knjaževoj ocjeni, u narodu ne bi naišlo na pravi odjek kad se ne bi ispunili testamentalni zahtjevi njegovog prethodnika, vladara koji je državničkom rukom, a još više neponovljivom riječju svog najvećeg djela, krunisao neprolaznom slavom svoj narod i utemeljivača svoje dinastije. Zbog toga je knjaz, uskoro poslije usvajanja zemaljskog zakonika donio odluku da se Njegoševi posmrtni ostaci prenesu na Lovćen, kako bi se, uostalom, dosljedno ispunila i vladičina jasno izražena potonja želja. To je učinjeno u septembru 1855. godine. Njegoševe posmrtne ostatke do kapele na Lovćenu pratili su knjaz Danilo i knjaginja Darinka, svi zemaljski prvaci, „sa mnoštvom svještenstva i silan narod". Tako je nesumnjivo najznačajniji Crnogorac svih vremena postao simbol crnogorske slobode i nezavisnosti, a Crnogorci od tada upravljaju pogled ka Lovćenu, kao Grci ka Olimpu. Tako je spontano, ali snažno, narastao i kult Lovćena - najveće nacionalne svetinje.

Bez milosti

Za vrijeme prethodnika knjaza Danila državni aparat nije bio veliki i složen, ali je bio veoma efikasan. To su isticali svi ondašnji evropski posjetioci. Najpotpunije podatke o tome pružio je austrijski kapetan Orešković. On je zapisao da je zemaljski vladar bio strog i prijek čovjek. U nekim slučajevima slamanja otpora državnoj vlasti bio je čak i nemilosrdan. Zapamćen je samo jedan slučaj praštanja grijehova velikim narušiteljima zemaljskog reda. Desio se 1850. kad je Praviteljstvujušči senat donio presudu da se Milić Grujičin Đukanović, čuveni katunski četovođa, kazni smrtnom kaznom zbog grijehova narušavanja zemaljskog mira. Vladika se tada nalazio van zemlje, ali je po povratku bio protiv kazne koju je Đukanoviću izrekao Senat.
Vlast koju je knjaz Danilo počeo da izgrađuje karakterisala je strogost, žešća od one Njegoševe. Knjaz je izgrađivao pravni poredak u kome nije bilo milosti za prekršaje reda i za prestupnike. On je u normativnopravnom smislu sistem svoje vlasti izgrađivao tako što je sve podredio isključivo tom osnovnom načelu. Zbog toga je u narodu, sklonom anarhičnom ponašanju, nastao strah od pravnih sankcija, koje se nijesu mogle izbjeći u slučajevima kršenja strogih zakonskih normi ili običajnopravnih pravila, prihvaćenih od sudskih i državnih organa.

Poljuljane pozicije

Knjaževe pozicije na Balkanu poslije Krimskog rata bile su poljuljane, jer se i položaj nikolajevske Rusije znatno pogoršao, a Evropa oslobodila opsesije straha od ruske carske sile. To se i te kako odrazilo na poziciju crnogorskog energičnog vladara, spremnog da sve svoje spoljnopolitičke kombinacije stavlja na jednu kartu - oslonac na petrogradsku vladu. Okolnosti su se složile tako da je ratoborni crnogorski knjaz morao da ublažava stavove, da uzmiče, pogotovo kad je zapazio da se habzburški susjed počeo ponašati dosta osiono i prijetećim tonom počeo da daje sugestije Cetinju i cetinjskim vladajućim krugovima. Već krajem 1855. iz Beča su počele da stižu oštre sugestije da se crnogorske čete povuku iz Hercegovine i da se odmah povrati sva opljačkana imovina austrijskim građanima duž hercegovačke granice. Slični savjeti, ali izrečeni drugačijim tonom, počeli su da dolaze od francuskih konzularno-diplomatskih predstavnika. Oni su zahtijevali da se prekrate vojne aktivnosti knjaževih građana na granici prema Skadarskom pašaluku. Evropa je ulazila u doba mira, pa se narušavanje reda na crnogorsko-turskoj granici nije smjelo tolerisati. Velike sile su raspolagale snagom da te nerede prekrate prostim prijetnjama. Knjaz je bio primoran da prijetnje sluša i prihvata. Neke nije mogao čak ni s pažnjom da sasluša. A riječ je, u stvari, o onim područjima gdje granična linija nije bila utanačena. Radilo se o velikoj oblasti crnogorsko-brdskih i crnogorsko-hercegovačkih plemena, čije su djelove teritorije svojatale i otomanske i crnogorske vlasti. Na nekima od njih trajao je pravi neobjavljeni rat, naročito kad su u pitanju bila područja prema Skadarskom pašaluku. Rat na njima vođen je

bez skrupula, s jedne i s druge strane. Sredinom maja 1855. izgledalo je da će se sukobi pretvoriti u otvoren rat. To je natjeralo knjaza Danila da na sektor prema Kučima pošalje vojvodu Mirka s Vojskom. Njemu je stavljeno u dužnost da spriječi Kučima da pristaju uz Turke, da vrše upade na teritoriju Pipera i podbunjuju njihovo stanovništvo protiv knjaževe vlasti. Kad je uslijedio austrijski protest protiv ovakve knjaževe intervencije, crnogorska vojska se povukla.

Pohod na Kuče

Nepunu godinu dana poslije toga sukobi su obnovljeni. Tako su u maju 1856. Kuči ponovo napali na teritoriju Bratonožića, zaplijenili jedan broj stoke i popalili dio kuća. Na Cetinju je to izazvalo ogorčenje. Da bi nesreća bila veća, Kuči su krajem jula obnovili napade. Knjaz i Senat su procjenjivali da se to više ne može tolerisati, pa su u Kuče uputili jedan snažniji oružani odred. I knjaz Danilo i vojvoda Mirko su držali da će snaga i brojnost ovog odreda djelovati zastrašujuće na uznemirene Kuče i da neće doći do bilo kakvog otpora. Na poziv vojvode Mirka da pobunjenici polože oružje, odgovoreno je puščanom vatrom. Plahovitom i prijekom vojvodi Mirku to je bilo dovoljno da izda zapovijest o upotrebi sile. Bilans ovog krvavog sukoba bio je oko 200 ubijenih. Vojska vojvode Mirka napravila je pustoš u Kučima: popaljeno je 13 sela, opljačkano 800 kuća, zaplijenjeno 985 komada raznog oružja i odvedeno 4.000 grla sitne i krupne stoke.
Ko zna kakav bi bio bilans ovog krvavog udara na Kuče da granicu prema Vasojevićima i Bratonožićima nijesu čuvali takvi narodni prvaci kakav je bio Novica Cerović. On je kroz svoj vojni raspored propuštao svakoga ko je tražio utoka. Veliki ban Noko Cerović nije znao, prosto nije umio, podizati naoružanu ruku na narod.

Pritisci sa svih strana

Kučka afera je pokazala lokalnim administrativno-upravnim zajednicama crnogorske države mjeru relativne samostalnosti do koje se moglo ići i odredila granicu preko koje se nije smjelo prelaziti. Ovaj događaj je, istovremeno, zategao inače prezategnuti konopac ravnoteže crnogorsko-turskih odnosa. Lako se moglo desiti da taj konopac ne izdrži.
O čemu knjaz, vojvoda Mirko i Senat nijesu dovoljno vodili računa? Prije svega, Piperi, Bratonožići i, posebno, Kuči sa svojom plemenskom teritorijom predstavljali su zaleđe Podgorice a, djelimično, i Skadra. Žitelji ovih plemena zavisili su od malo-graničnog prometa s ovim gradovima, na njihovim pijacama nabavljali su: žito, so, manufakturnu robu, a prodavali zemljoradničke i stočarske proizvode. Do novca nijesu mogli doći na drugi način. Za razliku od starocrnogorskog stanovništva, koje je sve to ostvarivalo na primorskim pazarima, koji za njih gotovo nikad nijesu bili zatvoreni, Kučima i Bratonožićima, a dobrim dijelom i Piperima, primorske pijace su bile daleko, a one u Podgorici i Skadru blizu. Žiteljima Kuča bilo se teško uzdržavati od odlaska na skadarsku pijacu čak i u trenucima zatezanja crnogorsko-turskih odnosa, pogotovo što su ih, po pravilu, skadarski trgovci u takvim slučajevima dočekivali blagonaklono. Kad je vlast na Cetinju izdavala naredbe da treba kidati veze sa Skadrom - moralo se voditi računa o ovoj ekonomsko-geografskoj poziciji.

Efekti pretjerane prinude

Vlast nije mogla tolerisati pobune, jer nijedna državna organizacija to ne dopušta; svaka se vlast služi kaznenim mjerama, to joj pravo ne može niko oduzeti, ali u primjeni sile, vlast proistekla iz naroda, nije trebalo da upotrebljava pretjeranu prinudu. A knjaz Danilo je to, po pravilu, činio. To je, uostalom, imao prilike da nauči i od svog prethodnika.
Otomanske vlasti u Skadru i Podgorici su veoma vješto iskoristile u propagandne svrhe pretjeranu upotrebu sile u Kučima od strane vojvode Mirka. Izgledalo je jedno kratko vrijeme poslije pohare Kuča da su na pomolu ozbiljniji i širi unutrašnji sukobi. I jedna i druga strana preduzimale su vojne mjere koje nijesu slutile na dobro. Upravo tada dolazi do ozbiljnije intervencije diplomatskih predstavnika Evrope, pa i Rusije: da se ne raspaljuju već da se stišavaju raspirene strasti. Intervencija je na knjaza Danila i te kako djelovala.

DIPLOMATSKI PRITISAK NA KNjAZA DANILA DA PRIZNA SULTANOV SIZERENITET

Dolazak P. N. Stremouhova na dužnost generalnog konsula Rusije u Dubrovniku. Knjaževa peticija predstavnicima velikih sila. Uticaj francuske i austrijske diplomatije na knjaza Danila da prihvati inicijativu za razgovore o priznavanju otomanskog sizereniteta nad Crnom Gorom. Knjaževa verzija Ugovora o priznavanju sizerenstva. Razilaženje u Senatu oko pregovora za priznavanje sizerenstva. Pokušaji ruske diplomatije da izazove pobunu u Crnoj Gori. Emigracija Đorđija Petrovića.
U junu 1856. određen je za predstavnika Rusije u Carigradu Apolonij Petrovič Butenjev, iskusni diplomat i dobar poznavalac prilika na Istoku. Knjaz A. M. Gorčakov mu je dao uputstva da svim silama podrži reformski pokret u Turskoj. Samo transformisani politički i agrarni sistem u Carevini mogao je, po ocjeni Aleksandra Mihailoviča Gorčakova, da učini kraj zloupotrebama i nasilju turske vlasti na Balkanu i da olakša poziciju hrišćanskih naroda. Iste godine i istog mjeseca doputovao je u Dubrovnik, na dužnost generalnog konzula, Petar Nikolajevič Stremouhov, umjesto već prestarjelog Jeremije Gagića. Ruska diplomatija je još od ranije osjećala da Jeremija Gagić ne može da odgovori zahtjevima koje moderna diplomatske služba od njega iziskuje. Dajući opširna uputstva Stremouhovu za rad u Crnoj Gori, carska diplomatija mu je posebno preporučila dvije ličnosti na koje se mora oslanjati - Đorđija Petrovića i Novicu Cerovića. Sam Stremouhov je vodio računa isključivo o interesima svoje vlade. Sve drugo je za njega bilo sporedno.

Slabljenje ruskog uticaja

Konzuli velikih sila u Skadru, francuski, austrijski i britanski pokušavali su da smire strasti na crnogorsko-turskoj granici prema Skadru. I pored njihovih nastojanja, prilike su se stalno pogoršavale. Nevolja je bila u tome što ni odnosi na granici prema Hercegovini nijesu bili nimalo bolji. To je natjeralo jednog od crnogorskih najistaknutijih narodnih prvaka, Novicu Cerovića, da optuži dio svojih starih hercegovačkih poznanika i saradnika zbog toga što su uvijek na otomansku silu odgovorili silom.

Ruska diplomatija je sa posebnom zebnjom pratila kako se u Crnoj Gori njen nekadašnji nesumnjivi uticaj počeo sistematski rušiti na Cetinju. Prvo otvorenije upozorenje koje je na taj fakat ukazivalo bili su nagovještaji dobijeni od Jeremije Gagića. On je još sredinom 1855. javio Petru Nikolajeviču Stremouhovu i samom Gorčakovu da se crnogorski vladar oslanja na sve ozbiljnijeg savjetnika, francuskog i britanskog konzularnog predstavnika u Skadru. Gagić je do takvog zaključka došao na osnovu pisama samog knjaza Danila.
Približavanje crnogorske spoljne politike istočnoj politici Francuske imperije zapažao je i predsjednik crnogorskog Praviteljstvujuščeg senata - Đorđije Savov Petrović. On je to dovodio u vezu sa knjaginjom Darinkom i njezinim nesumnjivim uticajem na knjaza. Najbliži saradnik Đorđiju bio je Milorad Medaković. Medaković je, inače, bio ličnost čiji su se politički i nacionalno-politički nazori razilazili od knjaževih koncepcija. Sam je bio sklon da srbizuje sve što je, po njegovoj ocjeni, trebalo srbizovati u Crnoj Gori; čovjek ograničenih znanja a velikih pretenzija, ljuti protivnik knjaza Danila i vojvode Mirka.

Traženje formalne podrške

Sredinom pedesetih godina XIX stoljeća knjaz je zapažen kao već izgrađeni državnik, sposoban da rasuđuje o najsloženijim problemima evropske politike, veoma racionalno. On je brzo uočio da je Krimski rat otkrio svu trulost i nemoć krepostne Rusije, skinuo koprenu s očiju mnogim ruskim prijateljima i ruskom narodu, prije svega, pokazao mnoge rak-rane koje su nagrizale organizam velike Imperije. Knjaz je bez teškoća uočavao sve činioce koji su nanosili smrtni udarac Svetom savezu i njegovom političkom sistemu, kome je Nikolaj I vjerno služio, tražeći dragocjeno vrijeme, služeći interesima evropske reakcije. Takva politika natjerala je mladog crnogorskog vladara da pokuša da učini zaokret u crnogorskoj spoljnoj politici ne bi li se oslobodio petrogradskih ćudi, nastojeći da potraži oslonac u nekoj drugoj evropskoj sili.
Pri tome se knjaz Danilo trudio da sačuva taktičnost i da, prije svega, zadovolji diplomatsku formu, da ne izaziva gnjev kod stare pokroviteljice. Na samom početku 1856. zatražio je formalno podršku ruske diplomatije prilikom formulisanja osnovnih zahtjeva učesnicima sila na Pariskom mirovnom kongresu, kako bi se postavilo pitanje stvarnog položaja Crne Gore i konačnog rješavanja tursko-crnogorskih odnosa. U tom smislu knjaz je sastavio Memorandum za sve sile učesnice kongresa. Suština tog dokumenta izražena je u četiri osnovna zahtjeva:
1. da se diplomatskim putem prizna nezavisnost Crne Gore;
2. da se proširi crnogorska državna teritorija na račun Hercegovine i Albanije;
3. da se granica prema Turskoj utvrdi na način kako je to urađeno s Austrijom;
4. da se Crnoj Gori ustupe grad i luka Bar. Memorandum su odnijeli u Pariz, Berlin i Petrograd specijalni knjaževi izaslanici.

Knjaževa upozorenja

Crnogorski izaslanik za razgovore u Petrogradu bio je Milorad Medaković. Krajem juna (16/28. VI 1856) Medaković je primljen kod imperatora u Zimskom dvorcu, gdje je dobio uvjeravanja da ruski vladar i ruska vlada nijesu promijenili osjećanja prema Crnoj Gori i crnogorskom narodu i da oni neće dopustiti da crnogorska država potpadne pod vlast Turske. Tom prilikom je crnogorskom izaslaniku rečeno da će vlada u Petrogradu donijeti odluku da se subvencija Crnoj Gori produži za narednih deset godina.
Knjaza nije zadovoljio odgovor ni iz jedne od prijestonica evropskih velikih država, pa ni iz Petrograda. To ga je, u stvari, i natjeralo da se krajem avgusta 1856. obrati pismom knjazu Gorčakovu. U njemu je pokušao da ukaže na „kritične okolnosti" u koje je zapala njegova zemlja. Te okolnosti je činila još složenijim i dramatičnijim to što su vlade Francuske i Austrije vršile pritisak na crnogorske zvanične organe, prije svega na crnogorskog vladara, da „prizna sizerenstvo otomanske Porte", ukoliko ne želi da uleti u „opasnosti". Nastavljajući da objašnjava diplomatski pritisak koji se vrši na njegovu zemlju, knjaz Danilo je pismo Gorčakovu zaključio riječima: „municije nemamo, a nju nam ne dozvoljava Austrija, tako da smo stiješnjeni, da smo primorani priznati sizerenitet, ili čekati vojni pohod protiv Crne Gore od strane otomanske Porte". Knjaz je tražio od Gorčakova garancije, ukoliko ovaj želi da pomogne crnogorskom narodu.
Knjaževa upozorenja na opasnosti od turskih vojnih kombinacija protiv Crne Gore nijesu bila pretjerana. U to su se na kraju uvjerili i nadležni ruski diplomati. Ubrzo poslije knjaževog alarmantnog upozorenja došlo je do ruskog demarša na Porti. Poslije ove intervencije ruskog ambasadora u Carigradu petrogradska vlada je očekivala da će se strasti oko priznavanja sizerenstva od strane Crne Gore barem unekoliko stišati. Dok je ruska diplomatija to očekivala, francuski pritisak na knjaza Danila nije popuštao. Knja je, u stvari, bio sklon da otpočne razgovore o priznavanju sizerenstva. Za svoju tačku gledišta imao je podršku nekih senatora.

Nacrt ugovora

Još od kraja avgusta 1856. na Cetinju se užurbano radilo da se o priznavanju sizerenstva otvori šira rasprava, da se u nju uključe sve one ličnosti od kojih se mogla očekivati neka korisna sugestija. Kao osnov za raspravu služio je nacrt francuskog teksta takvog ugovora. Taj tekst nije dosad pronađen, a teško je pretpostaviti da nije sačuvan u nekoj od diplomatskih arhiva velikih evropskih država. Mora se pretpostaviti da je takav tekst i poslužio knjazu za sastavljanje svog nacrta. A knjažev nacrt publikovan je šezdesetih godina i ima 30 članova.
Tekst crnogorskog Ugovora o priznavanju sultanovog sizerenstva predstavlja istorijski spomenik izuzetnog značaja, ne samo za proučavanje političke i diplomatske istorije Crne Gore nego i za izučavanje ličnosti knjaza Danila i vojvode Mirka, dvije nesumnjivo vodeće figure u pregovorima vođenim u tom složenom istorijskom trenutku balkanske istorije. Po stilizaciji nacrta Ugovora, po suštini sadržaja svakog od pojedinih članova, može se mirne duše izvesti zaključak da su autori ovog važnog dokumenta bili upravo knjaz i vojvoda Mirko. Kako se iz onovremenih izvora da zaključiti, knjaz je imao i čvrstu podršku kod senatora Iva Rakova Radonjića.
Osnovni zahtjev Ugovora izražen je u članovima 1 i 2. U njima se kaže: „Knjaževoj državi Crnoj Gori i Brdima da se prisajedini pašaluk Hercegovina i od strane Albanije da se dosadašnje granice isprave i da se prisajedini

primorski grad Bar. Knjaz crnogorski uzeće titulu kralja i nazivaće se kraljem više pomenutijeh oblasti i prisajedinjenih predjela, koji će se posebnim statutom zemaljskim opredijeliti".
Neposredno po prijemu obavještenja o radu na tekstu Ugovora o priznavanju otomanskog sizereniteta nad Crnom Gorom, krenuo je novoimenovani ruski generalni konzul u Dubrovniku Petar Nikolajevič Stremouhov na Cetinje da bi o tome razmijenio mišljenje s crnogorskim vladarem. Čim je dobio kopiju od knjaza, Stremouhov je saopštio svoje neslaganje sa tekstom i u znak protesta demonstrativno napustio crnogorsku prijestonicu. Istovremeno, svojim povjerljivim izvještajem obavijestio je petrogradsku vladu da crnogorski knjaz nije vjeran Rusiji, već da je potpao pod uticaj francuske diplomatije. Stremouhova nije uopšte interesovalo to što je nacrt Ugovora bio takvog sadržaja da ga otomanska vlada nije bila spremna, ni po koju cijenu, prihvatiti ni kao osnov za diplomatske pregovore.

Nemiri u Hercegovini

Prilikom druge posjete Cetinju, koja je uslijedila ubrzo poslije prve, Stremouhov je obaviješten da je određena delegacija za pregovore u Carigradu. U njenom sastavu su bili vojvoda Mirko, senator Ivo Rakov Radonjić, senator Petar Vukotić, dok je za sekretara delegacije naznačen knjažev ađutant Vuković.
Složena i delikatna političko-diplomatska akcija, koju je 1856. pripremao crnogorski vladar, nije nailazila na potpuno razumijevanje u zemlji. Strahovalo se od pogoršanja odnosa s Petrogradom. Narod nije bio o tome do detalja obaviješten, ali je svojom čudesnom intuicijom osjetio da se nešto delikatno priprema. Takva narodna strahovanja i zebnje dio su iskonskog odbrambenog mehanizma u opasnostima iz kojih se teško nalazi izlaz. Osjećajuići da je narod obuzela opasna apatija, knjaz pokušava da u njemu probudi stari interes za politiku, obećavajući da će povećati plate činovnicima i narodnim prvacima, ističući "ravnodušnost" ruske politike prema Crnoj Gori, zapaženu "od davnih vremena". Rezonujući na takav način, knjaz nije propuštao da ukaže na to da je teško ratovati protiv brojne i dobro naoružane otomanske armije, pogotovo u uslovima potpune vojne blokade od strane Habzburške monarhije. Analizirajuići tekst Ugovora, čije se potpisivanje pripremalo, knjaz je napominjao da će njegovo prihvatanje osigurati Crnoj Gori ekonomski preporod, što bi zemlju ubrzano uvelo u razvijene oblike građanskog života i građanske ekonomije. Većina stanovnika Crne Gore je željela da sluša ovakva objašnjenja. Svako je više volio da takva obrazloženja sasluša, nego da im se protivi.

Put u Francusku

Očekivao se i odgovor otomanske vlade. Za to vrijeme sav ruski diplomatski aparat bio je aktiviran, pokušavajući da svoju golemu propagandnu mašinu okrene protiv jedne "razočarane vlade" i njenog vladara. Koliko je ruska vlada bila opsjednuta Crnom Gorom i "razočaranim" knjazom, vidi se i po tome što je tada u krugovima tajne diplomatije carske vlade bila pripremljena jedna povjerljiva instrukcija, "za krajnji slučaj", po kojoj je generalni konzul u Dubrovniku trebalo da se izjasni "o smjeni vladara" u Crnoj Gori. Po prijemu ovih povjerljivih uputstava, generalni konzul Stremouhov trebalo je da stupi u kontakt sa Đorđijem Petrovićem, za koga se držalo da je imao dosta pristalica u zemlji, a mogao je, po ocjenama Petrograda, da posluži kao vođa pobune u Crnoj Gori.
Pritisnut zebnjom od daljeg komplikovanja odnosa sa nekadašnjom zemljom zaštitnicom, a ne želeći da evropskoj diplomatiji potpuno prepušta rješavanje crnogorskog pitanja bez prethodnog savjetovanja sa zvaničnim vlastima Crne Gore, knjaz je početkom 1857. krenuo za Pariz. Neposredno pred odlazak, imenovao je Nikolu Mirkova Petrovića za nasljednika.
U Parizu je crnogorski vladar primljen s pažnjom. U razgovorima s francuskim ministrom inostranih poslova Valevskim i sa predstavnicima ostalih sila, držao se osnovnih koncepcija izloženih u njegovom memorandumu iz prethodne godine. Sam Valevski mu je tada istakao činjenicu da Turska u vrijeme Pariskog kongresa nije bila spremna da raspravlja o priznavanju nezavisnosti Crne Gore, a u tome su je podržavale Austrija i Velika Britanija.
Za vrijeme knjaževog boravka u Parizu započeo je francuski poslanik u Carigradu razgovore s Portom o crnogorskim zahtjevima, respektujući rezervisanost ruske diplomatije i njen revolt izazvan knjaževim tumačenjem i postupcima. Valevski je isticao da francuska diplomatija ne želi da u Carigradu preduzima bilo kakve korake koji bi negativno bili protumačeni u Petrogradu. U toku pariskih pregovora strahovalo se da bi se moglo postaviti pitanje svrsishodnosti razgraničenja između Turske i Crne Gore, kako bi se što prije ostvarilo kakvo-takvo smirivanje duhova na Balkanu. Čim je saznala za ovakvu inicijativu, ruska diplomatija se uhvatila za nju, želeći da je iskoristi u pragmatične svrhe, nadajući se da će na taj način ponovo vratiti vladi na Nevi svoju izgubljenu poziciju u razgovorima oko Crne Gore. Kada je za to saznao i Aleksandar II dao je saglasnost da se toj ideji pokloni pažnja.

Zavjera na Cetinju

Knjaz Danilo je u Parizu vodio relativno uspješne razgovore, ne očekujući da će za vrijeme njegovog boravka u francuskoj prijestonici izbiti "buna" u Crnoj Gori. Podstrekač "bune" bio je ruski generalni konzul u Dubrovniku - Stremouhov.
Odmah po odlasku knjaza Danila za Francusku, Stremouhov je javio ambasadoru u Beču Budbergu da postoji stvarna mogućnost za "ustanak" u Crnoj Gori da se svrgne knjaz Danilo i proglasi za "izdajnika". O tome je generalni konzul specijalnom depešom obavijestio imperatora Aleksandra II. Ruski imperator je dao saglasnost da se čitava akcija podrži, pod uslovom "ako sve stanovništvo istupi protiv Danila". Objašnjavajući imperativno stanovište, ambasador Budberg je javljao Stremouhovu da bi "pobuna" spasila "nezavisnost" Crne Gore. Tako po drugi put za nešto više od pola stoljeća ruska vlada i ruski imperator pokušavaju da svrgnu legitimnog crnogorskog vladara i njegovo praviteljstvo.
U čitavoj aferi oko svrgavanja knjaza Danila politička opozicija na čelu s Đorđijom Petrovićem započela je prevratničku djelatnost. Pri tome je potcijenila snagu knjaževske vlasti i sposobnost knjaževog brata, bojvode Mirka, da sačuva zemaljski poredak. Čim se saznalo za zavjeru, nosioci "bune" su bili primorani da emigriraju na austrijsku teritoriju. Odatle su, takoreći istog trenutka, počeli da djeluju protiv knjaza i njegove

vlade.

Bez podrške srpske vlade

Pokušaj knjaza Danila da se oslobodi diktata ruske diplomatije i da zatraži oslonac na zapadne zemlje, u prvom redu na Francusku, izgledalo je da će proći s mirom. Činilo se da će prvom svjetskom vladaru poći za rukom ono što nije uspio da ostvari ni Petar I. Da bi opravdao preorjentaciju svoje spoljne politike, knjaz Danilo je odmah po povratku iz Pariza poslao u Beograd specijalnog izaslanika, senatora i vojvodu Iva Rakova Radonjića da zatraži podršku. Crnogorski izaslanik nije dobio podršku od srpske vlade, jer je nju teško bilo dobiti zbog Rusije.
Knjaževa politika dobijala je svakim danom nove protivnike u slovenofilski orjentisanim krugovima po pojedinim balkanskim zemljama. U liberalnim krugovima u Vojvodini započela je prava kampanja protiv knjaževog apsolutizma. To je, u stvari, bio revolt protiv knjaževog pokušaja da se osloni na Zapadnu Evropu i Napoleona III. Takva kampanja počela je da dobija poseban intenzitet poslije ubistva Stevana Perovića Cuce u Carigradu 1857. Njega su tamo ubili knjaževi pouzdanici.

ANGAŽOVANjE CRNE GORE U USTANIČKIM AKCIJAMA U HERCEGOVINI. GRAHOVAČKA BITKA - ISTORIJSKA PREKRETNICA U DALjIM ODNOSIMA S TURSKOM

Za vrijeme širenja turkofilske propagande u britanskoj i austrijskoj štampi i javnosti o navodnom preporodu Osmanske carevine, o novom bljesku stare osmanske slave - počela su i komešanja u Hercegovini. Pokazalo se da je načelo jednakosti, proklamovano carskim Hetihumajunom iz 1856. bilo velika zabluda. Narod u taj carski akt nije ni vjerovao; zapravo, brzo se razuvjerio. Prilike u Bosni i u Hercegovini su to najbolje potvrdile, što potvrđuju brojni onovremeni izvori. U jednom od njih se govori kako narod u Hercegovini "ne poznaje sebe za narod", jer su ga otomanske vlasti toliko obezličile, ubile u njemu duh i vjeru u budućnost. Stoga je narod ponovo počeo da se okuplja oko svojih prvaka, da upire poglede ka Cetinju, očekujući otuda i političku podršku i neposrednu materijalnu pomoć. Knjaz Danilo i vojvoda Mirko ocjenjuju da svaki oružani pokret treba podržati. Računali su da samo tako borbeni pokret može uspješno djelovati na diplomatske krugove Evrope i vršiti efikasan, neprekidan pritisak na Portu.
Na granici perma Hercegovini i prema Albaniji počeli su naglo da se pojačavaju oružani sukobi. I obaviješteni i neobaviješteni svijet je stalno ponavljao jednu misao: da te sukobe podstiče i inspiriše vojvoda Mirko. Tada se ponovo oglasio i stari hercegovački ustanički prvak - Luka Vukalović. Njegovi ustanički udari na turske trupe odmah su se pročuli nadaleko. Čim je saznao za akcije hercegovačkog prvaka i vasojevićki vojvoda Miljan Vukov udario je na Mateševo i Riječane, a zatim produžio prema Bihoru. Ubrzo zatim i drobnjački ustanici napadaju tursku karaulu u Komarnici, pivski onu na Crkvicama, a Golijani i Gačani onu na Krscu. Tako se odjedanput zapalila sva granica prema Hercegovini i brdsko-hercegovačkim plemenima. Iako je knjaz Danilo bio objavio neutralnost, svako je znao da se ustanak razvija pod njegovom rukom.

Široki ustanički pokret

Komešanje crnogorsko-hercegovačkog, brdskog i hercegovačkog stanovništva postepeno ali sigurno se pretvaralo u široki ustanički pokret. Vlastima na Cetinju izgledalo je da se događaji kreću kao poručeni, smjerom koji u svemu odgovara crnogorskim državnim interesima. Grahovo je sve više postojalo središte odakle se upravljalo zbivanjima - tamo su od strane Senata upućeni vojvode i senatori Ivo Rakov Radonjić i Petar Stevanov Vukotić. U decembru 1857. broj ustanika se već procjenjivao na oko 4.000. To je bila znatna snaga za ono vrijeme. Popularnost ustaničkog vođe Luke Vukalovića rasla je iz dana u dan.
Diplomatski predstavnici sila na Balkanu procjenjivali su da događaji izmiču kontroli, da predstoje ozbiljni sukobi. Otomanske vlasti su otpočele da dovlače pojačanja. I Portini izaslanici i njezini komandanti u Hercegovini bili su svjesni da je vojnički put najgori način za rješavanje sporova. Zato su prihvatali svaki prijedlog o pregovorima.
Miroljubive inicijative evropskih diplomatskih predstavnika ustanici su takođe prihvatali, mada je otomanskim vojnim i političkim organima malo ko vjerovao. To je pokazala prva velika skupština ustaničkih predstavnika u manastiru Duži, u januaru 1858. s koje je upućena žalba na postupke otomanskih vlasti, formulisana s dosta osjećanja mjere i taktičnosti.
Dok je trajalo veliko narodno komešanje, otomanske vlasti su optuživale knjaza i njegovu upravu da potpiruju ustanak. Istina, knjaževi perjanici su tada krstarili Hercegovinom, podizali borbeni duh kod naroda i veličali ustaničkog vođu Vukalovića, iako su to tobož činili prikriveno od ljudi bliskih otomanskim vlastima po gradovima i palankama Hercegovine.
Iznenađena razvojem prilika na njenim jugoistočnim granicama, vlada Bečke monarhije preduzela je užurbane korake da se hercegovački ustanak u začetku smiri. Vlasti u Beču su znale da od crnogorskog vladara zavisi dalji razvoj oružanih nemira, pa je otpočela sa otvorenim prijetnjama Crnoj Gori. Knjaz je bio prinuđen da obeća kako će povući sve Crnogorce iz Hercegovine. Sam Luka Vukalović shvata da se ustanak teško može nastaviti. Turske vlasti nijesu vjerovale ni knjazu ni Vukaloviću.

Trijumf na Grahovcu

Da su turske i austrijske sumnje bile na mjestu potvrdili su događaji još krajem januara 1858, kad je Vukalović zatražio od knjaza direktnu pomoć da bi uzeo u zaštitu ustanike u Zupcima i u Šumi. Knjaz je odmah izdao naredbu vojvodi Ivu Rakovu Radonjiću da sa jednim snažnijim odredom Crnogoraca krene u pomoć Vukaloviću. Do oštrog sukoba došlo je 10/22. II 1858. Ustanici i Crnogorci su imali 130 mrtvih i ranjenih, ali su zato otomanskim trupama nanijeli težak poraz. Odmah poslije toga prestali su oružani sukobi na ovom dijelu hercegovačke teritorije. Čekalo se da gora ozeleni.
Prilike u Hercegovini išle su smjerom koji je potvrđivao da u ovoj nesrećnoj zemlji ne može doći brzo ni do mira ni do boljeg položaja za hercegovačku obespravljenu sirotinju. Krajem marta 1858. razvoj događaja u Hercegovini je natjerao ruskog predstavnika u Parizu da, po ovlašćenju vlade u Petrogradu, zatraži hitan

odgovor od predstavnika ostalih sila o sljedećim pitanjima:
1. da se ponovo razmotre na međunarodnoj konferenciji uzroci zbog kojih Turska ne izvršava odredbe Hatihumajuna iz 1856;
2. da se objasne razlozi kojima se rukovodi Porta za stalno slanje vojnih pojačanja na uznemirena područja i
3. da se utvrdi pravi smisao politike Bečke vlade prema Crnoj Gori. Za neupućene posmatrače pitanja su bila dosta čudnog sadržaja, s obzirom na rusko-crnogorske odnose vaspostavljene nepune dvije godine prije toga.
Ruski ministar inostranih poslova je stalno isticao da bečki kabinet pretjeruje u ocjenama uticaja knjaza Daila na ustaničko raspoloženje naroda u Hercegovini. Po njemu, uzroci nemira su imali prevashodno agrarni karakter. Nepravični agrarni odnosi su bili uzrok za sve. Ruski ministar nije poricao prisustvo Crnogoraca u redovima ustanika, ali je zahtijevao da se tačno ustanovi sa „koje je strane agresija potekla". Gorčakov je često ponavljao da Rusija ne može pristati da u XIX stoljeću hrišćansko stanovništvo (misleći na Crnu Goru) izlaže opasnosti da se stavi pod vlast polumjeseca, čime bi bio učinjen presedan, čak i najgrublje nasilje.

Povratak Rusiji

U vrijeme kad su u Hercegovini započele da se gomilaju trupe, znalo se da u ovoj provinciji nema mira. Crnogorski vladar je to znao možda bolje od ikoga. Zbog toga pokušava da na neki način normalizuje odnose s Rusijom. Na to su ga podsticale pojedine izjave odgovornih činilaca ruske vlade. On je, inače, ma koliko i dalje težio da se oslanja na Francusku, sve više bio uvjeren da se bez Rusije ne može postići uspjeh u sukobu protiv vlasti Osmanlija, pogotovo u uslovima kad ona na Balkanu uživa podršku britanske i habzburške vlade. Knjaževu želju da popravi odnose sa Petrogradom potpomogao je Ljubomir Nenadović. Njegove zasluge u tom pogledu teško je procijeniti. Ubrzo poslije dogovora s Nenadovićem, knjaz se i zvanično obrato ruskom vladaru i ruskoj vladi. Komentarišući ovu inicijativu, ruski generalni konzul u Dubrovniku cinično je isticao da se crnogorski vladar „s pognutom glavom" obraća Rusiji. No, bilo kako bilo, knjaževo pismo Aleksandru II od 22. II / 7. III 1858. imalo je sudbinski značaj za dalji razvoj rusko-crnogorskih odnosa. Ubrzo je dobijen odgovor da imperator sa zadovoljstvom prima izraze poštovanja crnogorskog vladara i njegovu želju za vaspostavljanjem ranijih odnosa.
Ma koliko da je pokušaj knjaza Danila da 1856. potraži oslonac u Francuskoj imao karakter ustanovljavanja prijateljskih odnosa s vladom Napoleona III, taj je politički potez bio od izuzetnog istorijskog značaja u oslobađanju narodnog duha od jedne grupe politike i elemenata pravoslavnog fundamentalizma, koji je na svoj način dopirao iz Petrograda.

Periferija u centru pažnje

Knjaz Danilo, u želji da pokuša da mirno riješi sporove, prihvatio je inicijativu velikih sila da započne diplomatske pregovore s Portinim izaslanikom u Hercegovini, Kemal-efendijom. Izaslanici Crne Gore bili su crnogorski hrvatbaša u Carigradu Pero Pejović i knjažev sekretar Delari. Opet, kao i nekad prije, prilikom susreta najviše se raspravljalo o Grahovu. Nikad u ranijoj istoriji Crne Gore jedno neveliko granično područje nije u tolikoj mjeri okupiralo pažnju evropske diplomatije. Ona se čudila u čemu je toliki interes i jedne i druge strane za Grahovo. Tek kad su uočili njegov političko-strateški značaj shvatili su da je ova oblast ključ Hercegovine i za Crnu Goru i za Tursku.
U miroljubivi ishod tursko-crnogorskih pregovora malo je ko vjerovao. Na to su upućivali i dosta neodređeni rezultati crnogorske skupštine, održane krajem aprila 1858. O njenim zaključcima se, doduše, ne zna mnogo, ali je do javnosti ipak doprlo da je na njoj bilo govora o tome da svaka crnogorska četa dobije na Cetinju ratnu zastavu. Sama ta činjenica jasno je govorila kakvim je putem krenula Crna Gora.
Još krajem aprila saznalo se za namjeru otomanskih trupa da se krenu prema crnogorskoj granici. Ćani-paša je tada javno isticao da je hercegovačka raja postala slijepo oruđe u rukama crnogorskog knjaza.

Ulazak Turaka u Grahovo

O ulasku turskih trupa u Grahovo knjaz Danilo je odmah obavijestio ruskog generalnog konzula u Dubrovniku (26. IV / 8. V 1858), izdajući, istovremeno, i naredbu odredima iz Katunske nahije da hitaju u pravcu Grahova. Kroz dva dana (tj. 23. IV / 10. V 1858) prispio je na Grahovo i vojvoda Mirko Petrović s glavninom crnogorske vojske. Inače, vojvoda je bio imenovan za glavnog zapovjednika. Ustanički vođa Luka Vukalović nastavljao je oružane akcije, s ciljem da spriječi odlazak turskih neregularnih trupa na crnogorski front, u sastav Husein-pašine vojske. Turski komandant (Husein-paša) imao je u svom specijalnom korpusu 7.000 vojnika i oficira. A prateći razvoj prilika prema Grahovu, Ćani-paša, kao i drugi otomanski vojni i civilni funkcioneri, držali su da Husein - paša može u svako doba da se nesmetano povuče sa Grahova - u Trebinje. Crogorska vojska u jačini od 7.500 vojnika bila je podijeljena na tri dijela: desnim krilom, sastavljenim od Čevljana, dijela Pješivaca i Zagarčana, komandovao je Petar Vukotić; lijevim, u čijem su se sastavu nalazili Ćeklići, Ljubotinjani, Dobrljani i odredi knjaževe garde, komandovali su Petar Vujović i Đuro Kusovac. Glavni zapovjednik se nalazio sa centralnim odredom, na brdu Srednjak.
Sukobi su počeli desetog i nastavljeni jedanaestog maja. Tada su crnogorske jedinice raspoređene na centru krenule u napad, predvođene gardom. Ova se odmah srela s turskom konjicom i započela neravnopravnu borbu noževima. U tom okršaju poginuo je komandant garde, vojvoda i senator Đuro Kusovac. Toga dana Crnogorci su imali 55 mrtvih i 110 ranjenih. Dvanaestog maja vladalo je primirje.

Ratno lukavstvo

U toku dana (12. V) i noći (12. i 13. V) vođeni su pregovori o mirnom razlazu trupa sa zauzetih pozicija. U toku noći vojvoda Mirko je bio obaviješten iz pouzdanih izvora (od dvojice svojih prijatelja koji su dobro znali turski jezik, a vodili su pregovore sa Husein-pašom) da turski komandant namjerava da u zoru povuče svoje trupe preko Mirotinjskih dolova ka Klobuku i Trebinju. Pošto je bio upoznat sa ovim važnim podacima za izvođenje odlučne operacije, izdao je naredbu o povlačenju svojih trupa sa pozicija posjednutih u toku

okršaja 11. V. Bilo je očevidno da je crnogorski glavni komandant želio da se posluži ratnim lukavstvom. On je to učinio na osnovu pouzdanih obavještenja o svim planovima Husein-paše. Pošto se vojvoda Mirko uvjerio da Husein-paša namjerava u zoru da povuče svoje trupe preko Mirotinjskih dolova ka Klobuku i Trebinju, donosi odluku da odvoji dvije trećine svojih snaga i uputi ih u rejon Mirotinjskih dolova, da tamo prikrivene čekaju dok otomanska glavnina ne krene u tom pravcu. Na taj način vovjoda Mirko je izvršio potpuno opsijedanje Husein-pašinog korpusa. Saopštavajući ovakvu operativnu zamisao svojim potčinjenim komandantima, vojvoda je znao šta će faktor iznenađenja značiti u trenutku kad se rasplamsa bitka i kad na poprište stupe prikrivene jedinice za udar u leđa protivniku. S druge strane, crnogorske trupe koje su se nalazile pod neposrednom komandom vojvode Mirka bile su u toku noći privučene na najbliže odstojanje turskom rasporedu. Vojvoda je čak bio donio odluku da izvrši opšti udar u trenutku kad Husein-pašine trupe počnu da odstupaju. Računalo se da je takav trenutak najpovoljniji za napad, da će to izazvati haos kod Turaka. Vojvoda Mirko je računao da turski komandanti, i pored izvanredne hrabrosti, neće biti u stanju da svoje jedinice brzo dovedu u borbeni raspored. Bio je čak ubijeđen da će crnogorski iznenadni udar natjerati Husein-pašu na brzo povlačenje ka Mirotinjskim dolovima, a tamo su već bile prebačene kompletne crnogorske jedinice sa zadatkom da stupe u dejstvo kad glavnina otomanskih jedinica uđe u rejon naznačene pozicije.

Juriš iz zasjede

Pripreme za pokret turskih jedinica započele su u ranim jutarnjim časovima 1/13. V 1858. Odmah zatim, otomanski komandanti su uočili da se gotovo čitava crnogorska vojska nalazi svuda unaokolo, na jurišnom odstojanju. Bitku su, mimo očekivanja, zametnuli Crnogorci i to baš u trenutku kad su turske jedinice krenule u marš. Osjetivši zbunjenost turskih trupa, crnogorski komandanti su odmah izdali naredbu za juriš, želeći da im, po svaku cijenu, nametnu blisku borbu. Izgubivši kontrolu nad jedinicama, ferik Husein-paša odstupao je s jednim manjim odredom, sastavljenim uglavnom od oficira. Oni su zadivljujućom hrabrošću sebi krčili put sabljama. Ali, spas je bilo teško naći - u Mirotinjskim dolovima čekali su ih prikriveni odredi Crnogoraca, spremni da ih dokusure. A kad su oni stupili u dejstvo - bitka je bila potpuno neravnopravna!
Malo je koja bitka u ratnoj istoriji Crnogoraca imala ovakav konačan ishod. Po nekim izvorima, čitav Husein-pašin korpus bio je uništen (7.000 vojnika i oficira), dok je, po obavještenjima ruskih konzularnih izvještača iz Trebinja, poginulo 5.000 turskih vojnika i oficira, među njima i đeneral Kadri-paša. Pogibiju je izbjeglo samo nekoliko stotina oficira i vojnika.
Gubici crnogorske vojske u bici na Grahovcu nijesu bili mali. Po zvaničnim obavještenjima koja je knjaz objelodanio neposredno poslije bitke, crnogorska vojska je imala 200 poginulih i 300 ranjenih. Među poginulima se nalazio i komandant knjaževe garde, serdar i senator Đuro Kusovac, koji je izazvao divljenje zapoviješću da sa 400 gardista pješaka izvrši juriš na tursku konjicu. Poginuli su i „prvi crnogorski četovođa" - pop Luka Jovović, bjelički kapetan Boro Milić, pa alajbarjaktar crnogorske vojske, vovjoda Mašo Mijatov Kustudić, zatim serdar Đurica Đurašković i knjažev perjanik Risto Manojlović. Po jednom narativnom izvoru, na dan odlučujuće bitke u najžešćem okršaju učestvovale su i Crnogorke koje su donijele tajin za vojsku. Neke od njih su poginule, a neke su zadobile teške rane. Istaknuti pisac - Mihailo Lalić, saopštio je vrlo dirljivu priču o jednoj grahovačkoj heroini.
Crnogorska pobjeda na Grahovcu odjeknula je širom Evrope. O glavnom zapovjedniku crnogorske vojske u Grahovačkoj bici odmah je nastala legenda. Stara vojvodina ratna slava, zadobijena u odbrani Župskog i Ostorškog manastira, na Grahovcu je dobila najvišu potvrdu.

Vrijeme za razgraničenje

Velika crnogorska pobjeda na Grahovcu zadivila je evropsku javnost. Sve evropske prijestonice su bile iznenađenje prispjelim vijestima sa crnogorsko-turskog poprišta. Ruski otpravnik poslova u Beču nije časio ni časa da telegramski obavijesti svog ministra inostranih poslova da su Crnogorci na Grahovcu svojom krvlju ispisali "novu stranicu u knjizi njihove istorije". Većina listova zapadnoevroske štampe prenijela je senzacionalne vijesti s grahovskog bojišta. Nije bilo ni jednog lista, dnevnog ili nedjeljnog, u jugoslovenskim kulturnim i političkim centrima koje nije publikovao osnovne informacije o crnogorskoj pobjedi i otomanskom porazu.
U Sarajevu i Mostaru Husein-pašin poraz djelovao je kao prava katastrofa. Neki otomanski ekstremni krugovi počeli su odmah da zvone na uzbunu. Nijesu bili rijetki glasovi onih što su pozivali na osvetu.
U knjaževini Srbiji, i posebno u Beogradu, Grahovačka bitka je takođe imala snažan odjek. Narod u Srbiji je egzaltirano propratio prve vijesti o velikoj pobjedi na Grahovcu.
U tzv. omladinskom pokretu, što je tada počeo da se konstituiše u srpskim centrima po Vojvodini, bitka na Grahovcu izazvala je oduševljenje. Tada počinje da se stvara "kult Crne Gore" i "kult crnogorstva". Tada je Stevan Kaćanski spjevao jednu ditirambsku pjesmu - "Grahovski Laz". Tekst ovog ditiramba dopunio je veliki srpski pjesnik Laza Kostić. Tih dana je Srbin iz Smedereva, Gliša Zuban, objavio knjižicu "Boj na Grahovcu" i uputio je na dar knjazu Danilu.
Sve je ovo bilo praćeno i širenjem legende o glavnom zapovjedniku crnogorske vojske - vojvodi Mirku Petroviću. Stara vojvodina ratna slava, zadobijena u Crnogorsko-turskom ratu 1852-1853, dobila je još jednu rječitu potvrdu. Da bi udovoljio narodnom raspoloženju i izrazio poštovanje prema glavnom zapovjedniku crnogorske vojske na Grahovcu, knjaz Danilo donosi posebnu odluku da se vojvodi Mirku dodijeli titula "Vojvoda od Grahovca". Narod je to prihvatio, ali je zvanje u žargonu preinačeno u "Veliki vojvoda". Možda je ta narodna preinaka bila opravdana. Zaista je bliže narodnom duhu - "Veliki vojvoda", nego "Vojvoda od Grahovca".

Spomen crkva i odlikovanja

Odmah po okončanju bitke, knjaz Danilo je donio odluku da se na Grahovcu podigne crkva "Svetog spasitelja", koja će za spomen služiti ovoj pobjedi". Uskoro, crkva je i podignuta za nekoliko dana.
Knjaz Danilo je poslije bitke donio rješenje da se odlikuju sljedeći zapovjednici crnogorske vojske:

1. Mirko Petrović, "Vojvoda od Grahovca",
2. Krco Petrović, vojvoda i viceprezitent Senata,
3. vojvoda i senator Petar Filipov Vujović,
4. senator i vojvoda Ivo Rakov Radonjić,
5. Senator i vojvoda Marko Dragov Martinović,
6. Senator i vojvoda Savo Lukin Strugar,
7. Senator i vojvoda Miloš Androv Krivokapić,
8. senator i vojvoda Đuro Matanović,
9. oficir vojske Risto Đurov Gardašević,
10. perjanik Bogdan Mašović,
11. Miloš Pejov Krivokapić, desetar garde,
12. kapetan Jovan Mašanov Vukotić,
13. oficir Mihailo Radonjić i
14. kapetan Mašo Vrbica, komandant artiljerije.

Ubrzo je izlivena i specijalna medalja - spomenica - "Grahovac 1858". Nju je dobio svaki učesnik i učesnica u bici.
Dok su se u beogradskim Srpskim novinama, novosadskom Srpskom dnevniku i zagrebačkim novinama i dalje publikovale vijesti o rezultatima grahovačke pobjede, poznati crnogorski narodni pjevač deseterca, Đuko Sredanović objavio je o bici deseteračku pjesmu. Na žalost, ona nema odlike vrhunskih ostvarenja našeg klasičnog deseterca.

Agonija u Hercegovini

Otomanske vlasti u Hercegovini su zapale u agoniju nakon velikog poraza. Pokušavale su da nađu opravdanje za Husein-pašin slom. Optuživale su Francuza Delaria kao jednog od krivaca, koji je otomanskog ferika navukao na tanak led, preporučio mu da odstupa pravcem kojim se nije mogla povući njegova vojska. Sam ferik Husein-paša izjavljivao je da se morao povući sa fronta, jer mu je bila nestala hrana i municija. A priznao je i to da je najviše strahovao od mogućnosti da ga crnogorski zapovjednik ne napadne u trenutku kad preduzme odstupanje sa Grahovca. A to se, u stvari, i dogodilo.
Da bi na neki način ublažila loš utisak zbog poraza Husein-paše, otomanska vlada je ubrzo poslala u Hercegovinu nove trupe. Krajem maja ruski konzul iz Dubrovnika je javljao da je u Klek prispjelo 10 bataljona otomanske vojske sa 24 artiljerijska oruđa. Ubrzo zatim u Gruž se iskrcalo 3.200 turskih vojnika s odgovarajućim artiljerijskim oruđima i komorom. Počeli su da se šire i glasovi kao otomanska vlada ima namjeru da oko granica Crne Gore koncentriše armiju od 100.000 vojnika i oficira. Diplomatije nekih vodećih evropskih sila počele su sa zabrinutošću da komentarišu vojno-političke postupke otomanskog kabineta. U tom pogledu je, ipak, prednjačio Petrograd. Ruska vlada je, cijeneći dalekosežan značaj koji ih je otvarao otomanski vojni poraz, izdala nalog svom generalnom konzulu u Dubrovniku da odmah otputuje na Cetinje i izrazi čestitanja crnogorskom vladaru na velikoj pobjedi izvojevanoj nad trupama ferika Husein-paše.
Zvanični organi na Nevi smatrali su da je nastupio trenutak da se poremećeni rusko-crnogorski odnosi što prije vrate na razinu na kojoj su se s uspjehom razvijali više od jednog i po stoljeća. Ruskom generalnom konzulu naloženo je da u ime vlade uruči Crnogorskom senatu novčanu pomoć u iznosu od 4. 600 austrijskih zlatnika. Držeći se instrukcija svog Ministarstva, Petković je odmah otputovao na Cetinje, a slučaj je htio da u crnogorsku prijestonicu doputuje 16/28. VI, na Vidovdan, i da u ime ruske vlade crnogorskom vladaru i njegovom ocu čestita veliku pobjedu na Grahovcu.

КОНЗУЛ КОНСТАНТИН ПЕТКОВИЋ

Povratak na stare staze

Pregovori koje je Petković započeo s crnogorskim zvaničnim organima na Cetinju označavaju zaokret i u crnogorskoj i u ruskoj spoljnoj politici, obilježavaju razdoblje kad se ta politika vratila na tradicionalna politička načela rusko-crnogorskih odnosa. Knjaz je iskoristio priliku da Petkoviću razjasni razloge koji su ga svojevremeno prinudili da se okrene Francuskoj i Napoleonu III, gospodaru situacije u ondašnjoj Evropi. Na uspostavljanje veza s francuskim imepratorom podstakla ga je nada da će od toga vladara dobiti punu podršku da se izdejstvuje međudržavno razgraničenje s Otomanskom carevinom, kao i očekivanje da će uz pomoć moćnog francuskog imperatora Crna Gora dobiti izlaz na more.
Rezultate Grahovačke bitke željeli su da iskoriste i hercegovački ustanici, optužujući otomansku vladu i njenu administraciju za sve nedaće što su potresale Hercegovinu. Takvu jednu peticiju hercegovačkih ustaničkih prvaka potpisali su: Milovan Karadžić, pop Milovan Tomić, Ivan Milović, Okica Vidaković, Milutin Bašović i Filip Žugić i uručili je ruskom generalnom konzulu da je dostavi velikim silama.
Prateći razvoj u susjednim otomanskim provincijama i početak novog gomilanja otomanskih trupa duž crnogorsko-otomanske granice, knjaz je izvršio nova imenovanja u onim vojnim jedinicama u kojima se osjećala takva potreba, zadržavši i dalje stvari formacijski dekadni sistem: desetina, stotina, bataljon. Isto tako, određena su zborna mjesta za svaku četu i bataljon, na koje je morao da se javi svaki vojni obveznik za slučaj uzbune. Cijeneći ulogu koju je odigrala u bici na Grahovcu, knjaz je povećao gardu na 1. 000 vojnika.

Pritisak dva kabineta

Knjaz Danilo je bio oduševljen obnovom ranijih političkih odnosa s vladom u Petrogradu. Sredinom jula 1858. prihvatio je sugestiju ruske diplomatije da promijeni ličnog sekretara i da na mjesto Francuza Delarija imenuje novog sekretara. Rusi su predlagali Dimitrija Milakovića. Knjaz je takođe želio da o promjeni spoljno-političkog kursa sačini i zvaničan dokument, pa je u tom smislu sastavio tekst pisma za ruskog imperatora Aleksandra II. Taj zanimljivi dokument odnio je u Dubrovnik vojvoda Petar Stevanov Vukotić. U njemu je knjaz, u stvari, želio da naglasi ono za šta se snažno zalagao u razgovoru s Petkovićem prilikom njegove posjete Cetinju - "vjera, nezavisnost i predanost Rusiji".
Prolazili su dani i nedjelje poslije Grahovačke bitke, a evropskim diplomatijama je postajalo sve izvjesnije da će dva evropska kabineta - ruski i farncuski, nastaviti da vrše pritisak na otomansku Portu da se okane svake pomisli o daljim vojnim pritiscima na Crnu Goru. I ne samo to, oba kabineta, kako onaj na Nevi tako i onaj na Seni, dogovorili su se preko svojih diplomatskih kanala da spontano raspoloženje javnosti obiju država (i Francuske i Rusije) sasvim iskoriste i primoraju kabinet na Bosforu na dalje popuštanje prema Crnoj Gori i njenim neotuđivim pravima. Već u julu 1858. javljao je ruski predstavnik iz Carigarda Butenjev Petkoviću da je problem zvaničnog razgraničenja crnogorske i turske državne teritorije najbolji način da se izađe iz krize koja je prijetila da se pretvori u širi balkanski zaplet. Ruska vlada je ubrzo zatim i odredila kapetana Vlangalija za svoga predstavnika u komisiji za crnogorsko-tursko razgraničenje.
Suočena sa pritiskom francuskog i ruskog kabineta, otomanska vlada je ubrzo poslije poraza njenih trupa na Grahovcu izdala saopštenje o spremnosti da ne preduzima nikakve vojne poduhvate protiv Crne Gore, da prihvata formiranje međunarodne komisije za razgraničenje s tom zemljom, na bazi stanja iz 1856. s tim da se razgovori o tome vode u Carigradu, budući da je Crna Gora međunarodnopravno sastavni dio Otomanske carevine. Čim je dobio ovakvo saopštenje, francuski kabinet ga je odbio, smatrajući da iza njega stoje prsti Austrije. Petrogradski kabinet je postupio na identičan način.
Kad su vladajući krugovi u Petrogradu dublje razmislili o kombinacijama otomanskog kabineta, upućeno je uputstvo ruskom predstavniku u Parizu, Kiseljevu, da saopšti francuskoj vladi prijedlog da dvije savezničke države upute djelove svoje ratne flote u vode Jadrana, ne bi li na taj način prinudile otomanske političare da odustanu od datog prijedloga. Prilikom razgovora koje je tih dana vodio ruski ministar inostranih poslova Gorčakov sa predstavnikom Monarhije u Petrogradu, iskazano je energično stanovište petogradskog kabineta da se uopšte ne uzima u obzir rasprava s Portom o crnogorskom pitanju po preporuci da se Crna Gora međunarodno-formalno-pravno tretira kao sastavni dio Turske. Prilikom sljedećeg sastanka sa Sečenjijem, Gorčakov je bio još energičniji, zahtijevajući da se odmah, bez ikakvih prethodno postavljenih uslova, priđe državnom razgraničenju Crne Gore i Turske.

Demonstracija flote

Snažan politički i diplomatski pritisak Petrograda, otvoreno podržan od strane francuskog kabineta, zbunjujuće je počeo da djeluje na bečke vladajuće krugove, tako da je već krajem maja austrijski diplomatski predstavnik izrazio spremnost svoje vlade da učestvuje u radu komisije za razgraničenje pod uslovom da za to dobije poziv od otomanskog kabineta. U toku ovih razgovora u Petrogradu su strahovali od kolebljivosti francuskog kabineta, koju je, dobrim dijelom, izazivala dvolična politika bečkog kabineta, kao i strepnja od eventualnih poteza vlade Velike Britanije, koja se tada ubrzanim tempom naoružavala. Nepopustljivost ruske vlade, a posebno ministra Gorčakova, stvorila je uvjerenje kod bečkih političara da se bitka za Crnu Goru bije u Petrogradu, ne u Carigradu.
Liberalni krugovi Evrope teško su mogli da shvate kako to da vladajući krugovi Bečke monarhije postaju najžešći pobornici za očuvanje interesa Otomanske carevine. Predstavici Beča stalno su odbijali prijedloge koji su stizali iz Petrograda i Pariza za zaštitu interesa Crne Gore. U diplomatskim razgovorima, započetim još početkom juna 1858. između ruskog ministra inostranih poslova Gorčakova i predstavnika Beča u ruskoj prijestonici Sečenija, ruski ministar je, na kraju, prihvatio prijedlog da svoje zahtjeve svede na tri bitna uslova:
1. da komisija koja treba da zasijeda u Carigradu pošalje na lice mjesta posebne delegate radi utanačivanja granične linije,
2. da komisija počne s radom onog trenutka kad bude sasvim izvjesno da prestaje opasnost od ratnih dejstava,
3. da se delegati dogovaraju ad hoc o svakom spornom lokalitetu na terenu, da o tome sastave specijalni izvještaj, o kome će konačno da rješava komisija u Carigradu. Kako su ovo bili sasvim opravdani i umjereni zahtjevi, predstavnici francuske vlade su se zauzeli za njihovo prihvatanje, te su se tako stekli uslovi da se,

ako ništa drugo, diplomatski pregovori nastave, s izgledima da se ništa bitnije ne može promijeniti u osnovnim konceptima razrađenim u kabinetu ruskog ministra Gorčakova.

Predlog britanskog kabineta

Izgledalo je da pitanje crnogorsko-turskog razgraničenja toliko suštinski zadire u najdelikatnije sfere cjelokupnog Istočnog pitanja da će se teško naći izlaz iz zamršenih odosa, čijem je komplikovanju naročito doprinijela vlada u Beču. Baš tada se na diplomatskoj sceni Evrope pojavljuje prijedlog britanskog kabineta. Njegova suština se sastojala u tome da se problem razgraničenja povjeri međunarodnoj komisiji koju bi činili predstavnici pet velikih država, uz učešće crnogorskog izaslanika. Prema tom prijedlogu, izaslanici: Rusije, Engleske, Francuske, Austrije i Pruske trebalo je da održe prvi sastanak 3/15. jula (1858) u Dubrovniku, uz učešće turskog i crnogorskog predstavnika. Ovaj prijedlog britanskog kabineta je, u stvari, bio neznatno modifikovana Gorčakovljeva varijanta. Sve je govorilo da se vode diplomatski pregovori koji treba da otklone svaku opasnost od obnavljanja sukoba.
Čitav tok razgovora o crnogorsko-turskom razgraničenju intenzivno je pratila javnost u pojedinim jugoslovenskim političkim središtima. Posebno su se u tome isticale redakcije Srpskog dnevnika i Srpskih novina. Srpski dnevnik je početkom juna oglasio da se na Grahovu i zbog Grahova odvija dvoboj između Crne Gore i Turske pred očima Evrope, a redakcija Srpskih novina je isticala da je vojvoda Mirko mogao zauzeti „pola Hercegovine", da nije dobio strogu naredbu knjaza Danila da obustavi dalje operacije.
Dok su činjeni ozbiljni diplomatski napori da se dođe do pravičnog rješenja jednog od najkomplikovanijih pitanja balkanskih odnosa, francuski imperator Napoleon III izdaje naredbu da se u vode Jadrana upute dvije francuske ratne lađe. Motiv za slanje francuskih ratnih brodova nije trebalo objašnjavati. Francuska je željela po svaku cijenu da zaustavi dalje prolijevanje krvi na Balkanu i nije željela da dopusti da se dalje gomilaju otomanske trupe na granicama Crne Gore. Porti je tek tada postalo jasno da sa Francuskom nema šale.

Francuski brodovi u Jadranu

Francuske pomorske jedinice su uplovile u vode Jadrana u noći između 3/15. i 4/16. V 1858. To su bili ratni brodovi „Alžesiras" i „Ejlau", pod komandom viceadmirala Žilijena de la Gravijera.
Ulazak francuskih ratnih brodova u jadranske vode izazvao je pažnju u Evropi, a u Petrogradu je pozdravljen sa simpatijama.
Ruski imperator Aleksandar II na vrijeme je obaviješten da Velika Britanija, kao nesumnjivo najjača pomorska sila svijeta, ne pridaje veliki značaj ulasku francuskih ratnih lađa u jadranske vode. Međutim, više ga je interesovalo da sazna kako bi francuska vlada ocijenila slanje jednog ruskog broda u sastav njenih ratnih lađa. Ruski ambasador u Parizu, Kiseljev, trebalo je da o tome povede razgovore s francuskom vladom, u skladu sa dobijenom instrukcijom od ministra Gorčakova od 19/30. V 1858. o tome da ruska vrhovna komanda ima u vidu slanje fregate „Polkan". Čim je Kiseljev započeo razgovore o slanju ruskog ratnog broda, naišao je na odobravanje kod ministra inostranih poslova Valevskog, dok je imperator Napoleon III to prokomentarisao riječima: da ratne lađe jedne i druge države nijesu poslate „da se bore", već samo da bi pokazale Evropi i svijetu „jedinstvo u gledištima dviju vlada".
Dolazak francuskih ratnih brodova u jadranske vode izazvao je pravo oduševljenje u Crnoj Gori. Knjaz Danilo je ocijenio da mu to nameće obavezu da francuskom imperatoru Napoleonu III uputi pismenu zahvalnicu, ističući u njoj fakat da je dolazak francuskih ratnih brodova proizveo „oduševljenje i radost u narodu".
Francuski admiral Gravijer učinio je i zvaničnu posjetu Cetinju 1. VI 1858, u pratnji francuskog konzula Ekara. Razgovori koje je vodio na Cetinju izazvali su pažnju evropske diplomatije. U toku razmjene mišljenja s francuskim admiralom, knjaz Danilo se nije ni malo ustručavao da dosta oštrim riječima okarakteriše politiku Bečke vlade. Ni francuski admiral se nije ustručavao da crnogorskom vladaru uputi riječi prijekora povodom sječe koju su vojnici njegovih jedinica primijenili protiv turskih trupa od Grahovca do Klobuka, neprimjenjivu u ratnoj praksi i ratnom pravu civilizovanih država.
Boravak francuskog viceadmirala na Cetinju bio je praćen svečanim bogosluženjem u Cetinjskom manastiru, povodom rođendana Napoleona III.
Posjeta francuskog admirala Cetinju još je više pogoršala odnose Cetinja s Bečom. Na crnogorsko-austrijskoj granici je režim kontrole znatno pooštren, a odmah poslije ove posjete vojne vlasti Monarhije započele su podizanje tvrđave na Brajićima.

Komandant ruske fregate na Cetinju

Ruska diplomatija je odmah bila obaviještena o dočeku priređenom francuskom viceadmiralu pa je preko komande mornarice uputila zapovijest Juškovu, komandantu ruske fregate „Polkan" da zajedno sa ruskim generalnim konzulom, u pratnji svoje supruge i još trojice pomorskih oficira, učini zvaničnu posjetu Cetinju. Juškov je boravio na Cetinju od 18/30. IX do 20. IX / 2. X 1858.
Čim je zvanično obaviješten o dolasku ruskih pomorskih oficira na čelu sa Juškovom, knjaz Danilo je u Budvu poslao posebnu vojnu pratnju koja je trebalo da predstavlja eskort ruskim gostima. U pratnji su bili: jedan serdar, crmnički kapetan, nekoliko perjanika i jedna odred vojnika. Gosti su s pratnjom prispjeli na Cetinje u 9 časova uveče. Na samom prilazu Cetinju zaželio im je dobrodošlicu veliki vojvoda Mirko Petrović, svi senatori u mnoštvo naroda. Gosti su s pratnjom prolazili kroz poseban špalir sve do Biljarde, gdje ih je dočekao knjaz Danilo, u paradnoj „uniformi", zajedno s knjaginjom Darinkom. Drugi dan je priređen specijalni prijem na kojem su gostima pokazane zaplijenjene turske ratne zastave i mnogobrojno trofejno oružje. Tom prilikom Juškovu je poklonjena turska oficirska sablja sa Grahovca, a njegovoj supruzi crnogorska narodna nošnja. Svi su gosti nagrađeni ordenima „Za nezavisnost Crne Gore".
Posebnu atrakciju predstavljalo je upoznavanje Juškova sa odabranim herojima sa Grahovca, pod čijim je sabljama palo po deset protivničkih oficira i vojnika, a na kraju im je predstavljen i cucki kapetan Ilija Đukanov Zvicer, za koga je vojvoda Mirko posvjedočio da je pod njegovom sabljom palo 20 oficira i vojnika, među kojima i đeneral Kadri-paša.
Ispraćaj ruskih gostiju sa Cetinja bio je takođe svečan. Praćeni su sve do nadomak Brajića, a kada ih je

opazila posada sa „Polkana", oglasila se topovskim pucnjima.
Tako su na spektakularan način obnovljeni odnosi Rusije i Crne Gore, poremećeni 1856. do te mjere da je malo ko očekivao da će se ovako brzo obnoviti i učvrstiti. Izvještavajući o tom svečanom dočeku, ruski konzul Petković je istakao da se na Cetinje više nikad neće povratiti knjažev sekretar Delari.

CRNOGORSKO-TURSKO DRŽAVNO RAZGRANIČENjE

Suočena sa sve snažnijim diplomatskim pritiskom, otomanska vlada je izrazila spremnost da prihvati formiranje međunarodne komisije za razgraničenje s Crnom Gorom, na osnovu stanja iz 1856, s tim da se pregovori obavljaju u Carigradu. Porta je svoj prijedlog motivisala tvrdnjom da je Crna Gora otomanska provincija. I francuska i ruska vlada su odbile takvo tumačenje. Ne prihvativši stanovište da je Crna Gora teritorija pod otomanskim, makar i formalnim, suverenitetom, diplomatije Rusije i Francuske su predložile da se odmah sazove konferencija o razgraničenju. Vlade i jedne i druge velike države su istovremeno poslale svoje pomorske jedinice u vode Jadrana da služe kao opomena za ispunjavanje zahtjeva o hitnom utanačivanju granica među spornim stranama.
Diplomatsku aktivnost velikih sila oko crnogorskog pitanja potvrdilo je, na kraju, uvjerenje da je Rusija spreman da se suprotstavi Portinim zahtjevima, koji su bili motivisani isključivo nepoštovanjem interesa Crne Gore. Francuska je počela da se koleba zbog strahovanja od engleske politike na Istoku. Isto tako, i drugi ruski suparnik - Austrija bila je svjesna da se bitka za interese Turske bije ne samo u Carigradu već i u Petrogradu. Tako su razgovori o tursko-crnogorskom razgraničenju počeli da se komplikuju, da još nijesu bili ni ušli u ozbiljnu fazu pregovaranja.
Nepuna tri mjeseca poslije bitke na Grahovcu odjeknula je vijest o oružanom sukobu Crnogoraca i Turaka kod Beri i Farmaka. Iako je taj obračun bio izazvan nesporazumima među arendatorima i vlasnicima zemljišnih parcela, uznemirio je javnost na ovom dijelu Balkana i neposredno uticao na raspoloženje predstavnika velikih država. Sam sukob je na kraju okončan na štetu Turaka. Ojačao je knjaževu poziciju u pregovorima, koji su od samog početka tekli sa ne malim teškoćama.

Od najveće važnosti

Rad komisije za razgraničenje bio je praćen smetnjama koje su ponekad ugrožavale i osnovnu zamisao odluke velikih država. Dovođen je čak u pitanje čitav međunarodnopravni pokušaj da se otklone razlozi za oružane nemire na ovom uzavrelom području Balkana. Neposredno uoči sjednice komisije za razgraničenje, krajem jula 1858. godine, izvršen je napad na Kolašin. Možda je u napadu na ovo tursko gradsko naselje i utvrđeno vojno uporište progovorila ratnička sujeta, jer dvojica glavnih organizatora udara vojvoda i senator Novica Cerović i vojvoda i senator Miljan Vukov nijesu učestvovali u Grahovačkoj bici. Htjeli su, bez sumnje, da se i sami ovjenčaju slavom, sličnoj onoj grahovačkoj. Nije isključena ni mogućnost da su Cerović i Vuković vjerovali da međunarodna komisija mora sanckionisati pad Kolašina u crnogorske ruke. Od organizatora napada malo je ko razmišljao o tome da će crnogorske snage biti primorane da vrate Kolašin. Knjaz Danilo je uložio izuzetan diplomatski napor da bi se opravdao pred velikim silama. Pritom je najubjedljivije djelovala činjenica što je oba senatora lišio svih državnih zvanja. Tek poslije toga komisija je nastavila s radom.
Poslije Grahovačke bitke ustanak u Hercegovini je naglo počeo da se smiruje. Krizu ustanka izazvala je velika nesrazmjera u vojnim snagama jedne i druge strane. Dok je otomanskim vlastima stajala na raspolaganju velika vojna sila, ustanici su samo imali slabo naoružane, vojno razbacane i relativno slabo koordinirane odrede, rasute po čitavoj Hercegovini. A kad god Crna Gora nije bila u stanju takvim ustaničkim snagama da pruži neposrednu pomoć - one nijesu mogle predstavljati respektabilnu silu za otomansku armiju.

Prema izjavama svjedoka

Sam rad na razgraničenju započeo je izlaskom komisije krajem jula na terenu kod Risna, odakle je i počelo obilježavanje granične linije. Pošto je otklonjen nesporazum oko učešća crnogorskog predstavnika, započeo je posao za označavanje granice na onim prostorima na kojima nije bilo nikakvih dokumenata za dokazivanje vlasništva, ili, ako ih je i bilo, nijesu mogli imati karakter pouzdanosti kao dokumentacija iz zemljišnih knjiga. Komisija je stoga morala da se služi izjavama svjedoka, a one su bile dosta nepouzdane. Sporova je bilo ne samo na području Grahova i Banjana, već i naročito kad se prešlo na dalje utanačavanje linije, posebno na sektoru Župe Nikšićke, zatim na sektoru Kolašina i Vasojevića. Knjaz Danilo je očekivao da će najsloženiji sporovi u radu na terenu nastupiti onog trenutka kad Komisija prijeđe na teritoriju Kuča. No, i pored svih teškoća kojima je bila izložena, Komisija je okončala posao krajem avgusta 1858. U septembru iste godine otputovala je za Carigrad. Tamo su komesari nastavili s radom na finalizaciji izvještaja i geografskih karata s ucrtanim linijama za razgraničenje. Očekivao se samo početak rada konferencije ambasadora. Posljednja (peta) komisija ambasadora održana je 27. X / 8. XI 1858. Tada su zapisnik potpisali predstavnici sila i svojim potpisima ovjerili Kartu razgraničenja Albanije, Hercegovine i Crne Gore. Francuski ministar inostranih poslova Valevski tada je izjavio da je Crna Gora dobila "potpuno nov položaj", da njene granice "koje su dosad bile neodređene, počivaju sada na zakonskoj osnovi, a samo njena egzistencija nalazi se u neku ruku pod zajedničkom garancijom velikih sila". To, po ocjeni francuskog ministra, i bilo "od najveće važnosti."

Postavljanje graničnih oznaka

Krajem marta 1859. započela je rad Komisija za postavljanje graničnih oznaka, prema Protokolu konferencije ambasadora u Carigradu, prihvaćenom i potpisanom prethodne godine. Komesari su započeli rad krajem aprila, počev od teritorije Grahova. Uslovi za rad Komisije bili su takođe nepovoljni. Ustaničko vrenje se nastavljalo. Komisija je bila prinuđena da prekine rad, da bi ga nastavila sredinom septembra 1859. Krajem novembra 1859. udaren je i posljednji (88.) granični znak na crnogorsko-turskoj granici, u blizini Spiča.
Prvi put u svojoj novoj istoriji Crna Gora je dobila međunarodno priznatu i obilježenu granicu.
Dok je Crna Gora vodila diplomatsku bitku oko razgraničenja, hercegovački ustanak je „tinjao", ali nije prestajao. Poučene gorkim iskustvom, otomanske vlasti su pokušavale da pregovorima smire uznemirenu

zemlju, mada turski vojni komandanti nijesu vjerovali u pacifikaciju. Krajem marta 1859. održana je narodna skuština na Cetinju. Na njoj je knjaz Danilo izjavio hercegovačkim prvacima da ih neće ostaviti same, ukoliko ih Turci napadnu. Hercegovački ustanici, a Vukalović posebno, bili su ubijeđeni da se njihove veze s Crnom Gorom neće raskidati i da se ne može desiti da ustanici budu ostavljeni na milost i nemilost Osmanlijama. Ustanici su deklarativno bili za pregovore, ali oružje nijesu željeli ni za trenutak da ispuštaju iz ruku. Sam ustanički vođa nametao je takav način razmišljanja i ponašanja. U junu 1860. došlo je do prvog ustanka u Gatačkom kadiluku. U ustaničke vojne akcije ponovo su se umiješale crnogorske čete. Derviš-paša je počeo da likuje. Pokazalo se da su njegove sumnje i podozrenja bili na mjestu. Knjaz Danilo je teško mogao da nađe pravu riječ opravdanja.

XV
UTICAJ ITALIJANSKOG NACIONALNO-REVOLUCIONARNOG POKRETA NA RAZVOJ POLITIČKIH SHVATANjA KNjAZA DANILA. SUMNjE BEČKE DIPLOMATIJE U KNjAŽEVU SPOLjNU POLITIKU

Ideje italijanskog nacionalnog preporoda imale su direktan uticaj na sve jugoslovenske narode i na sve jugoslovenske zemlje i oblasti. Garibaldijevo ime simbolizovalo je ideju vodilju u borbi za nacionalno oslobođenje. Počele su kao plima da se šire vijesti o tome da će brodovi Sardinskog kraljevstva pristati uz jugoslovensku obalu i iskrcati garibaldince.
Snažno širenje nacionalno-revolucionarne ideologije bilo je kao poručeno za vladara koji nije želio da odvaja svoj državnički ugled i ratnu slavu od ustaničke Hercegovine i njenih odlučnih ustanika i ustaničkih vođa. To je knjazu Danilu u jugoslovenskoj javnosti stvaralo veliku popularnost, pogotovo poslije pobjede na Grahovcu. Nacionalno-romantičarska osjećanja stvarala su uvjerenje da bi bilo nesvrhovito odvajati sudbinu Crne Gore od ustaničke Hercegovine. Po balkanskim zemljama je naglo počeo da se širi kult Crne Gore i kult crnogorskog vladara. Oduševljeni narod po pojedinim južnoslovenskim zemljama smatrao je da Crnoj Gori treba da pripadne uloga Pijemonta u oslobađanju i ujedinjenju jugoslovenskih zemalja i naroda. Nacionalna romantičarska i dosta nerealna osjećanja pojedinih nacionalnih prvaka u jugoslovenskim zemljama širila su uvjerenje da bi bilo dovoljno da „posrnula" Otomanska carevina dobije još nekoliko „grahovskih udaraca", pa da se na njenim razvalinama obnovi stara srednjovjekovna državna slava. Koliko je to bilo daleko od realnog stanja stvari ubrzo je pokazala intervencija ruskog ministra inostranih poslova knjaza Gorčakova u maju 1860. Njegova intervencija je zbunila Evropu. Taj glas dobro je i do Cetinja, ali ga tamo zvanične ličnosti nijesu s pažnjom saslušale.

Stara i nova slava

Na Cetinju je živio duh stare i nove ratne slave i dobar dio svih političkih mjerila izgrađivan je je pod uticajem takve atmosfere. Knjazu je to odgovaralo. Sam je podsticao ratoborna shvatanja, ističući stalno ideju o ujedinjenju svih Južnih Slovena kao vodeće političko načelo. Prilike su primoravale knjaza Danila da u svojim praktično-političkim potezima preduzima samo one radnje koje su garantovale uspjeh. Držao je da se opšti cilj nacionalne politike mora ostvariti po etapama, s tim da nikad ne smije biti napušten. Zato je uspostavljanje državnih granica prema Turskoj shvatao samo kao neophodan predah u primirenju snaga za nove udare na Tursku.
Nacionalno-političke koncepcije knjaza Danila nijesu izlazile iz okvira istorijskih tumačenja Petra II Petrovića Njegoša. A Njegoševa shvatanja bila su saopštena na takav način da nijesu pobuđivala kod knjaza nikakve nedoumice. Narod je i u Crnoj Gori, i u Srbiji, i u Vojvodini na sličan način tumačio Njegoševu nacionalno-političku misao.
Oslanjajući se na politiku svog prethodnika, knjaz Danilo je, razmišljajući o praktičnoj strani svog državno-političkog programa, smatrao da se on ne može realizovati bez tješnje saradnje ne samo sa Srbijom, već i sa Bugarima i Hrvatima. Zbog toga je smatrao da treba unaprijed razraditi sva politička načela na kojima se takav program mora temeljiti. U prvim svojim političkim iskazima o tome kakav savez treba da izrade balkanski narodi, knjaz Danilo je istakao ideju o ravnopravnosti svih učesnika u dogovoru. Po svojoj prirodnoj intuiciji, osjećao je da je načelo ravnopravnosti politički princip koji može učvrstiti ili razoriti svaki konstruktivni razgovor o zajedničkom radu na stvaranju saveza južnoslovenskih naroda, pa je svoje partnere pregovarače na vrijeme želio da upozori da se ne poigravaju sudbinom tako zamišljenog saveza. On je bez ustručavanja iznio stav da je takav savez na ravnopravnoj osnovi teško utemeljiti, kad se traže ista prava za narod crnogorski, od svega nekliko stotina hiljada, sa narodima na Balkanu, kakvi su Bugari, Srbi i Hrvati, čija populacija doseže cifre od po nekoliko miliona. Takvo shvatanje knjaz Danilo je prvi put izložio 1858. u razgovoru s Viktorom Petrovičem Balabinom, ruskim ambasadorom u Beču, inače vrlo dobro upućenim u sve elemente koje su južnoslovenski pokreti davali kao svoje obilježje Istočnom pitanju.

Knjaževi planovi

Poslije crnogorskoturskog razgraničenja mnogi neupućeni posmatrači držali su da je knjaz ostvario cilj svog spoljnopolitičkog programa. Knjaz, međutim, nije tako rezonovao. Van crnogorske etničke i državne teritorije ostala su relativno prostrana područja vezana neraskidivim sponama s Crnom Gorom. Narod i ustanički prvaci na hercegovačkim poručjima, neštedimice su lili krv za poboljšanje svog agrarnog položaja, ali i za dobro Crne Gore, tj. za proširenje i učvršćivanje crnogorske države. Ta granica, između Crne Gore i Hercegovine, kako je knjaz Danilo rezonovao, presijecala je jedan živi narodni organizam, cjelinu koja se nije dala dijeliti.
U razgraničenju s Turskom knjazu nije pošlo za rukom da osigura svojoj zemlji izlazak na more. Mada su Francuska i Rusija podržavale takav knjažev zahtjev, Evropa nije bila spremna da ga prihvati. Stvari su stajale tako da niko od ozbiljnih poznavalaca prilika na Balkanu nije vjerovao da će se crnogorska država i njen energični vladar zaustaviti na pola puta. Crnogorski vladar je smatrao osnovnim političko-strateškim ciljem: stvaranje veće državne zajednice Južnih Slovena, ali se ona nije mogla ostvariti bez tješnje saradnje s vladom u Beogadu. Od početka je pokušavao da u tom pogledu postigne neki sporazum, bez obzira na to što su mu dopirale do ušiju nedolične izjave nekih srpskih prvaka o Crnoj Gori, njenom vladaru i društvenom

uređenju.

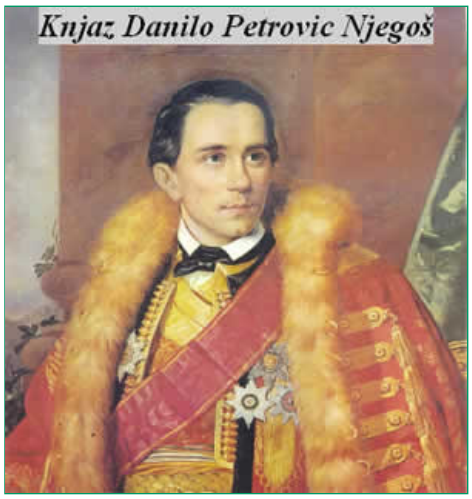

Između Beča i Carigrada

To je kod knjaza stvaralo izvjesnu rezervisanost prema Beogradu, posebno prema knezu Alekasndru. Dvojicu vladara nije mogla zbližiti ni podozrivost ruske diplomatije (1856-1858), ni grubi diplomatski potezi koje je ta diplomatija preduzimala i prema jednom i prema drugom. Kao izraziti apsolutista, knjaz Danilo je, opsjednut i sam načelom legitimizma, sa iznenađenjem primio vijest o svrgavanju s prijestola srpskog vladara, pa je, bez obzira na njihova izrazita razilaženja u pogledima na spoljnu politiku, bio spreman da za spas srpskih vladajućih krugova uputi u Beograd 4-5.000 Crnogoraca da zaštite srpski prijesto. A kad je došlo do promjene na prijestolu Srbije, knjaz je poslao u Beograd senatore i vojvode Petra Stevanova Vukotića i Iva Rakova Radonjića. Slanjem ovako reprezentativne delegacije, želio je, svakako, ne samo da izrazi iskrene čestitke knezu Milošu, već i da vaspostavi odnose "tijesnog povjerenja" zbog "slučajnosti koje mogu proizaći iz sadašnjih političkih teškoća".
Prateći vijesti o odlasku knjaževih izaslanika u Beograd, ruski diplomatski predstavnici nijesu sumnjali u to da će oni voditi razgovore o zajedničkom djelovanju za slučaj da se evropska situacija pogorša.
Austrijska diplomatija je, takođe, bila ubijeđena da dvojica istaknutih crnogorskih prvaka dolazi u Beograd više radi političkih nego protokolarnih motiva. Uostalom, samo knjaževo pismo pokazivalo je pravce razmišljanja zvaničnih krugova na Cetinju. Knjaz je povratak Miloša Obrenovića na srpski prijesto ocjenjivao kao oslonac "svakom Srbinu", označavajući mu "pravac kojem će se cilju poći". Danilova nadanja trebalo je na neki način da još više učvrsti i zdravica Stevče Mihailovića, održana u čast crnogorske delegacije.
Početkom pedesetih godina XIX stoljeća vladajući krugovi u Beogradu maštali su i "maglovito" rezonovali o rušenju turske vlasti na Balkanu, nespremni da preduzmu bilo kakav rizik. Krajem pedesetih godina prilike su se bitno izmijenile. Na njih je snažno uticala crnogorska pobjeda na Grahovcu. Umjesto da budu oduševljeni, doživjeli su šok; pokazalo se da je Crna Gora, bez obzira na prostornu ograničenost, faktor balkanske politike.
Već na početku 1860. rad na pokretanju ustanka u Bosni uzima maha, a u njegovim pripremama glavnu riječ vode bosanske izbjeglice u Beogradu. U srpskoj prijestonici postojao je tada "Odbor srpsko-bosanski". Njegovu djelatnost su pomagali i slavenofili. Njima nije smetalo što je Odbor propagirao ideju o organizaciji opšteg ustanka protiv Turaka. Poslije maja 1860, kad je došlo do Gorčakovljeve intervencije, Odbor je morao drugačije da djeluje.
Ruska carska vlada je sumnjičavo gledala na opasne radnje koje su preduzimane u Beogradu i na Cetinju. Ona je stoga izdala instrukcije ambasadoru u Beču da preko diplomatskih veza saopšti i srpskim i crnogorskim vladajućim krugovima da su uslovi za dizanje ustanka nepovoljni i da u tom pogledu treba sačekati bolje vrijeme. Ruskoj diplomatiji je bilo poznato da je jedan od glavnih zagovornika za pripreme opšteg ustanka bio Matija Ban. A Ban je, u stvari, imao umišljenu sliku o sebi, a bio je, inače, sklon političkim avanturama. Rusku diplomatiju je zabrinjavala mogućnost da Ban na svoju stranu povuče i crnogorskog vladara, spremnog, kako se u Petrogradu vjerovalo, da se odmah uključi u svaku akciju protiv otomanske Porte. Istinaje da je kod mnogih političkih djelatnika u jugoslovenskim zemljama knjaz-Danilova nacionalno-politička strategija više izazivala divljenje nego povjerenje. A takvi političari su, po pravilu, malo vjerovali Matiji Banu. U mnogim jugoslovenskim centrima se brzo saznalo da se na Cetinju s velikom rezervom govori o djelatnosti Odbora srpsko - bosanskog.

Bečka nastojanja

Dok su se Crnogorci s velikim uspjehom nosili s Turcima nekoliko stoljeća, s Austrijom su sve sporove bili prinuđeni da rješavaju isključivo političkim sredstvima. Još od Krimskog rata crnogorsko-austrijski odnosi počeli su da se kreću nepovoljnim smjerom. Knjaz Danilo je pokušavao da zvanične veze i dogovore udvostruči, ali mu je to slabo polazilo za rukom. Pošto se bečka vlada i sama našla 1859. u nepovoljnom položaju zbog sukoba u Italiji, ravnodušno je gledala na pokušaje Cetinja da se njom uspostavi tješnju saradnju. Beču je bilo stalno jedino od toga da što više oteža konstituisanje Crne Gore kao čvršće državne zajednice. Njoj je trebalo da, po svaku cijenu, omete Crnu Goru da postane činilac balkanske politike. Smanjiti njen uticaj i degradirati ugled crnogorskog vladara, natjerati crnogorske vladajuće krugove da briže svoje unutrašnje brige - to je bilo osnovno političko polazište državnika na Balplacu.
Krajem pedesetih godina mnogi su pokazatelji govorili da su slabi izgledi za očuvanje mira na Balkanu.

Poslije crnogorsko-turskog razgraničenja, Hercegovina je ostala i dalje bure baruta. Ono je svakog trenutka moglo da plane i da digne na uzbunu čitav Balkan. Fitilj toga bureta bio je jedno vrijeme u rukama zubačkog vojvode - Luke Vukalovića. Svako je uočavao, ko je želio da realno sudi o toku stvari u ovoj nemirnoj provinciji - šta predstavljaju hercegovački ustanici za dalji razvoj prilika na čitavom Balkanu?
Crnogorski knjaz je to znao bolje od svih. Zbog toga je stalno isticao da narodni pokret u Hercegovini treba da bude činilac prvog reda u crnogorskoj političkoj strategiji. Ispustiti taj pokret iz ruku - knjaz nije smio. Stoga je odlučio da ga drži pod stalnom kontrolom i da njim upravlja u svim kritičnim trenucima. Na taj način je ispunjavao i nastojanja svojih predaka da dođe do ujedinjenja s Hercegovinom, kako bi se na ovom dijelu Balkana stvorila jedna šira državna zajednica.
Imperativ bez alternative
Bečka vlada je realnije od drugih prosuđivala svaki politički potez knjaza Danila u odnosu na Hercegovinu. Bečki političari su nastojali da onemoguće „ekspanziju" ovog dinamičnog vladara na prostore na koje su ćesarovi stratezi upirali svoje poglede od davnina. Suprotstaviti se knjaz - Danilovoj politici - bio je za njih imperativ bez alternative. U tom smislu koristili su političku emigraciju i pomoću nje otežavali spoljno-političku djelatnost crnogorskog vladara.
Na crnogorsko-austrijske odnose znatno je uticalo i političko nepovjerenje između Beča i Petrograda, koje se sve više produbljivalo još od završetka Krimskog rata. U Petrogradu su dobro znali da otomanska vlada može da računa na podršku Austrije, kad god su bile u pitanju ruske pretenzije na Istoku. To je došlo do punog izražaja i prilikom crnogorsko-turskog razgraničenja.
Za vrijeme ratovanja u Italiji bečki kabinet nije mogao energičnije da se miješa u poslove Istoka, već je cijenio da će biti dovoljno ako se bude dosljedno pridržavao britanske turkofilske politike. Kad je crnogorski vladar upozoren iz Pariza da „svaki nepromišljen potez Slovena u Turskom carstvu služi politici Austrije", na Cetinju se cijenilo da treba raditi na uspostavljanju mira u svim turskim područjima gdje je on bio „poremećen" i da se mora na neki način ublažiti crnogorska propaganda u korist Garibaldija. Na takvu uzdržanost crnogorske spoljne politike znatno je uticao i rezultat misije kneza Mihaila u Beču, Parizu i Londonu. Ona gromka priznanja austrijskoj vladi koja su izricali Crnogorci poslije okončanja rata 1852-1853. zamijenjena su trezvenim, realpolitičkim sudovima o tome. Sam knjaz Danilo je isticao da bečka vlada „sve što je uradila za nas, nije bilo u našem nego u njezinom interesu". Uostalom, to je pokazala i politika vođena prema Crnoj Gori za vrijeme Krimskog rata.
Politička zategnutost između knjaza Danila i bečke vlade još je više produbljena kad je 1858. donesena odluka o zabrani izvoza ratnog materijala Crnoj Gori. Turske vlasti su pokušavale da ovu odluku iskoriste kako bi do kraja produbile austrijsko-crnogorske suprotnosti.

Velika opsesija

Anticrnogosku politiku bečke vlade pratila je i snažna kampanja protiv crnogorskog vladara u jednom dijelu štampe na njemačkom jeziku. Žestina toga napada se mogla uočiti čak i u šolskim udžbenicima. U pojedinim školskim ustanovama, na primjer u Bogosloviji u Zadru, nastavnici su u redovnim predavanjima koristili priliku da iskazuju diskvalifikacije protiv crnogorskog vladara.
Antagonizam između Crne Gore i Austrije podsticali su sukobi što su svakim danom iskrsavali na državnoj granici između crnogorskih žitelja, prinuđenih da redovno posjećuju austrijske pazare u Primorju, i austrijskih carinskih, policijskih i vojnih organa u Kotoru, Risnu i Budvi, koje su podstrekivali njihovi pretpostavljeni organi iz Zadra. Zbog toga je knjaz Danilo bio prinuđen da u Beč (početkom februara 1859) pošalje specijalnog izaslanika, senatora Iva Rakova Radonjića. Ova misija se završila bez očekivanih rezultata, pa je zaoštravanje, umjesto da se ublaži, još više produbljeno. Bečke vlasti su čak počele da duž granične linije podižu sistem fortifikacije.
Strahovanje bečkih krugova od panslavističkih koncepcija koje su se širile krajem pedesetih godina-pretvaralo se u opsesiju. To su jasno potvrđivali bečki konzularni predstavnici s Balkana. Tako se u pismu austrijskog vicekonzula iz Skadra krajem maja 1859, upućenom ministru Rehbergu, isticala činjenica da se „panslavizam" širi „divljom" brzinom i direktno ugrožava ne samo interese Otomanske carevine već i Bečke monarhije. U Beču je stoga bila smišljena taktika da se ta opaka slovenska propaganda smanji grubim pritiskom na Crnu Goru. To je, u neku ruku, bilo koordinirano s određenim potezima otomanskog kabineta. Nije bilo ni malo slučajno da je turska odluka o zabrani izvoza žita u Crnu Goru, koju je tada donio skadarski guverner Abdi-paša, pala baš u vrijeme kad je avet gladi zaprijetila crnogorskom narodu. Baš tada je, po izričitoj naredbi iz Beča, ponovo stupila na scenu crnogorska politička emigracija iz Zadra. Tako se stvarala i izgrađivala međusobna austrijsko-turska solidarnost protiv Crne Gore. Dvije carevine ujedinjavalo je načelo konzervativizma, koje su njihovi državnici isticali bez ikakvog taktiziranja. Portini ministri su smatrali bečku vladu za „dosljednog borca" ovog načela. Ono je čvrsto spajalo Carigrad i Beč, kad su bili u pitanju „omrznuti" Crnogorci - naglašavao je ruski generalni konzul u Dubrovniku. Zbog toga je u Skadru pozdravljeno raspuštanje međunarodne komisije za razgraničenje i izražavana pritajena želja da propadne taj međunarodni poduhvat.

Neprestane optužbe

Vlada Habzburgovaca je sa strahopoštovanjem posmatrala širenje jugoslovenske ideje i jugoslovenske propagande u provincijama pod otomanskom vlašću, smatrajući da to okreće evropsko javno mišljenje protiv Otomanske carevine. U Beču je optuživana Crna Gora kao jedan od činilaca tog snažnog propagandnog pokreta. Neki bečki politički krugovi su u tome vidjeli ruske prste. Ipak, i srpska i crnogorska propagandna akcija, snažno podržavane od slavenofila, mogle su da izrstu u opasan činilac antiosmanske politike u prvom redu zbog toga što je turski politički i agrarni sistem za to davao jake povode. Gruba praksa tog preživjelog sistema poslužila je, uostalom, u maju 1860. knjazu Gorčakovu da iznese opravdane razloge za ponovno pokretanje istočnog pitanja.
Stalna crnogorsko-austrijska sporenja nepovoljno su djelovla na privredni i posebno na trgovački promet. Austrija je to mogla da podnese, a Crna Gora teško. Zato i nije ni čudo što su sa crnogorske strane stalno poticale inicijative za pregovore, kako bi se međudržavni odnosi koliko-toliko doveli u uobičajene tokove.

Svako zatvaranje austrijskih pazara ili promjena režima na risanskoj, hercegovačkoj, kotorskoj ili budvanskoj pijaci izazivalo je jednovremeno poremećaje u privrednom životu Crne Gore jer su prekidani normalni privredni tokovi na jednom području koje je u mnogo čemu bilo jedinstveno.

Obnova veza s Rusijom

Crnogorska knjaževska vlast bila je naročito pogođena jednom naredbom („obznanom"), koju je potpisao đeneral Rodić, u kojoj su bila navedena djela zbog kojih su crnogorski žitelji mogli biti izvedeni pred austrijske vojne i građanske sudske organe. To je u mnogome vrijeđalo državno dostojanstvo crnogorskih vlasti a, s druge strane, mijenjalo davnašnju praksu slobodnog prometa između Crne Gore i gradova na Primorju.
Iako su neki predstavnici francuske diplomatije dosta doprinijeli da se kod knjaza Danila razviju zablude o mogućnosti proširenja Crne Gore, ipak su savjeti njihovog ministra inostranih poslova, u trenucima kad je crnogorski vladar izmicao svakoj kontroli, pa i onoj evropske diplomatije, uticali na zvanično Cetinje da ne zateže odnose s Monarhijom. O tome je bilo dosta govora prilikom svetkovine krštenja knjaževe kćerke, knjeginjice Olge, na Cetinju 1859. U želji da učini još jedan pokušaj da poboljša odnose s moćnim susjedom, knjaz Danilo tada donosi odluku da u Beč pošalje svoje drugo izaslanstvo. Izbor je pao na knjaževskog ađutanta Danila Kokotovića Vukovića.
Odlazeći u Beč, Vuković je sa sobom odnio dva pisma za austrijskog ministra inostranih poslova, oba datirana 17/29. VII 1859. U prvom je knjaz isticao da mu „vladarska dužnost naređuje" da se zauzme za svoje podanike koji stalno doživljavaju uvrede i „grijehe" od strane austrijskih vlasti. Uz to, navođeno je u knjaževom pismu da austrijske vlasti dozvoljavaju sebi pravo da vrijeđaju crnogorskog suverena, a crnogorskim građanima uskraćuju elementarno pravo da „ne kažu ni riječ u odbrani svojega gospodara". Izražavajući čuđenje zbog tako grubog ponašanja predstavnika ćesarokraljevske vlasti „prema ovoj maloj državi i njezinim stanovnicima", knjaz je napominjao da postoji opasnost da ga izda „strpljenje i mene i moje podanike i da nas natjeraju da na zlo odgovorimo zlom".
Bečka vlada nije našla za potrebno da na knjaževa pisma odgovori na način uobičajen u diplomatskoj prepisci, već je crnogorskog suverena uputila na dogovor s dalmatinskim namjesnikom baronom Mamulom.

Prijetnje knjazu Danilu

Zaoštravanje crnogorsko-austrijskih odnosa dostiglo je vrhunac u junu 1859, kada je dvadesetak crnogorskih političkih emigranata premješteno iz Zadra u Kotor i to naoružani do zuba. Emigranti su doputovali specijalnim ratnim brodom, određenim od strane Komande mornarice. Ne časeći ni časa, knjaz Danilo je odmah obavijestio ruskog generalnog konzula u Dubrovniku, ističući da „ovi bjegunci ne prestaju umišljati protiv života moga". Nemoćan da protiv opasne emigracije išta efikasnije preduzme, knjazu je ostalo jedino da ruskoj diplomatiji skrene pažnju na „pokroviteljstvovanje" austrijskih vlasti nad ličnostima, za koje je pouzdano znao da kuju zajveru protiv njega. Iako je na knjaževe proteste austrijski okružni poglavar u Kotoru davao nekakve garancije, bilo je očevidno da je promjena boravišta emigranata, makar i privremena, sračunata na to da se ugrozi sigurnost knjaževog života. Tada se govorilo da je za atentatora bio čak i imenovan austrijski podanik Rucović, koji je, inače, bio povezan krvnosrodničkim vezama sa nekim od emigranata.
Saznanje činjenice da se na teritoriji dvije velike susjedne države okupljaju opasni emigranti, da pripremaju prevratničke radnje i atentat na crnogorskog vladara - izazvao je ogorčenje na Cetinju. Crnogorski zvanični organi nijesu bili u stanju da protiv toga bilo što efikasno preduzmu. Ostalo im je jedino da protestvuju, da se žale ruskoj diplomatiji. Sumnja u politiku velikog susjeda stalno je narastala.
Nikad do tada politički stratezi Beča, koji su formulisali austrijsku političko-stratešku liniju na Istoku, nijesu s toliko strahovanja gledali na jednog južnoslovenskog državnika, kao što su na knjaza Danila krajem pedesetih godina XIX stoljeća.

ZNAČAJ OBNAVLjANjA PREKINUTIH POLITIČKIH VEZA S PETROGRADSKOM VLADOM

Uloga Konstantina Petkovića, ruskog generalnog konzula u Dubrovniku, Karla Vladimiroviča Knoringa, savjetnika ruske ambasade u Beču i Alekseja Borisoviča Lobanova-Rostovskog, ruskog ambasadora u Carigradu u normalizovanju odnosa Rusije i Crne Gore. Preseljenje Danila Vukovića u Rusiju krajem 1859.
Iako knjaz Danilo nije bio upućen u sve nijanse i finese spoljne politike petrogradske vlade, na vrijeme je osjetio da političari na Nevi žele da izvrše izvjesnu korekciju svoje politike prema Austriji. To ga je, na svoj način podsticalo na odlučnost u odbrani od pritiska bečkih vladajućih krugova. A kako je Austrija smatrala Hercegovinu za oblast preko koje je željela u daljoj perspektivi da priprema svoju ekspanziju prema Istoku, knjaževe akcije u Hercegovini i prema hercegovačkim ustanicima išle su na ruku Gorča-kovljevim koncepcijama revizije politike u odnosu na Habzburgovce. Na Cetinju se na vrijeme saznalo da Petrograd teško zaboravlja austrijsku politiku u Krimskom ratu.
Evropska diplomatija je do najsitnijih pojedinosti pratila sve poteze petrogradskog kabineta, brižljivo nastojeći da sačuva evropski mir poslije Krimskog rata. Nosilac antiaustrijskog raspoloženja vlade na Nevi bio je njen ministar inostranih poslova Aleksandar Mihailovič Gorčakov. Zbog takvih shvatanja vlada je smatrala da treba odložiti djelatnost na realizaciji glavnog političko-strateškog cilja-o moreuzima i podjeli Turske, što je rusku politiku u nikolajevskoj eri okretalo na odlučne akcije i velike rizike. Za rusku vladu se morao suziti krug političkih elemenata vezanih za Istočno pitanje. Pošto su joj izmakle kontroli važne oblasti na Bliskom istoku, čak i zaštita hrišćana u Siriji, Libanu, Palestini, Rusija je nastojala da po svaku cijenu održi uticaj kod balkanskih Slovena, ostavljajući svojoj novoj saveznici Francuskoj cjelokupnu politiku zaštite hrišćana na bliskoistočnim područjima.

Ocjene petrugradskog kabineta

Glavna zadaća Rusije po okončanju Krimskog rata bila je u tome da se što prije pripreme uslovi za izmjenu

onih odredbi Pariskog mira koje su ograničavale njenu poziciju kao velike države. I politički i, prije svega, ekonomski interesi Rusije zahtijevali su da se što prije ukinu ponižavajuće odredbe Pariskog mira o neutralizaciji Crnog mora. Tu zadaću Rusija je tada mogla da ostvari jedino diplomatskim putem. Polazeći od uvjerenja da su među evropskim velikim državama već bila narasla snažna protivurječja, ruska vlada preduzima djelatnost na realizaciji široko zamišljenog političkog programa. Političarima na Nevi je tada došlo kao poručeno opšte nezadovoljstvo balkanskih hrišćana u pojedinim provincijama Evropske Turske. Stoga je petrogradski kabinet onako žestoko reagovao kad je knjaz Danilo pokušao, uz oslonac na Francusku, a podstican i iz Beča, da u direktnim pregovorima s Portom postigne sporazum za rješavanje crnogorskog pitanja. U Petrogradu je to ocijenjeno kao pokušaj koji je mogao da dovede do stišavanja nezadovoljstva u zapadnim oblastima Turske, nezadovoljstva koje je trebalo ostaviti da stalno tinja kao neposredna opasnost za otomansku vlast. U tom pogledu uloga Crne Gore bila je od značaja. Čim su s Crnom Gorom početkom 1858. uspostavljene veze i odnosi tradicionalnog povjerenja, petrogradska vlada je sebi postavila cilj da ni po koju cijenu ne dopusti novo remećenje odnosa s tom zemljom. Iako je u spoljnopolitičkim koncepcijama knjaza Gorčakova tada već bila počela da sazrijeva misao da samo Srbija, s obzirom na njen geostrateški položaj, može na sebe da primi ulogu Pijemonta u borbi za oslobođenje balkanskih Slovena, svemoćni ruski državni kancelar nije ničim želio da pokaže kako ima namjeru da oslabi položaj i ulogu Cetinja u zbivanjima na evropskom Istoku.

Jedan prijatelj Crne Gore

Poslije odlaska Jeremije Gagića sa dužnosti generalnog konzula u Dubrovniku, ruska vlada je imala nesreću da na njegovo mjesto imenuje čovjeka koji je svojim nepromišljenim potezima doprinio raskidu odnosa sa Crnom Gorom početkom 1857. godine. Izborom Konstantina Petkovića za generalnog konzula učinjen je napredak koji je na neki način izbrisao loša prisjećanja na tamne stranice rusko-crnogorskih odnosa. Petković je bio Makedonac po nacionalnosti, ali i ličnost s osjećanjem za političke i nacionalno-političke zahtjeve Crnogoraca. On je često s razine zapažene objektivnosti sudio, kako o političkim događanjima u zemlji tako i o socijalnim i nacionalnim pokretima u crnogorsko-barskim plemenima i u Hercegovini, predviđajući smjerove kojima događaji mogu da obrnu. Svoju obaviještenost Petković je pokazao i u zanimljivoj istorijskoj studiji o Crnoj Gori i Crnogorcima, publikovanoj na kraju diplomatske karijere. U relativno dugoj listi ruskih diplomatskih i konzularnih predstavnika, koji su blizu sto pedeset godina službovali po pojedinim balkanskim zemljama, njemu pripada zapaženo mjesto. Smatrao je da je Crna Gora s knjazom Danilom dobila vladara izuzetnih državničkih kvaliteta. Pokazalo se - prema tom njegovom rezonovanju - da izbor Njegoševog nasljednika nije bio ni slučajan ni pogrešan. Petković, doduše, nije skrivao ni mane knjaza Danila. Kad je o njima govorio, uvijek ih je dovodio u vezu s knjaginjom Darinkom. Pri tome je često i pretjerivao. On je smatrao da je knjaževa ženidba s Darinkom bila „nesrećna". Knjaz je brzo uočio da ruski diplomatski predstavnici gaje podozrenje prema njegovoj supruzi i da neki od njih ne mogu da joj zaborave to što se onako miješala u državne poslove prilikom pregovora o priznavanju sultanovog vrhovnog suvereniteta nad Crnom Gorom. Knjazu to nije bilo prijatno, ali se pravio kao da to ne uočava.

Tri ordena ruskim diplomatima

Zanimljivo je da su pripadnici crnogorskog vladajućeg sloja brzo zaboravili grube poteze ruske diplomatije tokom pune dvije godine (1856. i 1857). Čim je došlo do normalizacije odnosa, u Crnoj Gori je sve nastavilo da se kreće po starom, da se kliče caru-pokrovitelju i da se na svečanostima dižu čaše u njegovo zdravlje. Knjaz Danilo je najviše doprinio takvoj promjeni raspoloženja, iako je, zajedno sa svojim bratom, velikim vojvodom Mirkom, bio stub otpora ruskim prevratničkim pokušajima.
Da bi na neki način zadobio ponovno rusko povjerenje, knjaz 1858. šalje u Dubrovnik vojvodu Petra Vukotića da odnese tri ordena za nezavisnost Crne Gore za trojicu ruskih diplomata: Viktora Petoviča Balabina, ambasadora u Beču, Karla Vladimiroviča Knoringa, savjetnika ruskog ambasadora u Beču i Alekseja Borisoviča Lobanov-Rostovskog, ruskog ambasadora u Carigradu. Trebalo je povratiti povjerenje ruske vlade, čiji se uticaj kod Južnih Slovena nije mogao mjeriti s ugledom bilo koje druge velike evropske države, a trojica odlikovanih diplomata su obavljali upravo poslove od kojih je to i te kako zavisilo. Učvršćivanje rusko-crnogorskih veza u doba knjaza Danila pratila je s posebnim interesovanjem cijela ruska javnost. Vodeće ruske novine već od početka pedesetih godina donosile su stalno vijesti o Crnoj Gori. A pred sam kraj pedesetih godina slovenofili su započeli i živu propagandu za pomoć Južnim Slovenima.

Uz Pariz i Petrograd

Kad je 1858. u Moskvi obrazovan Slovenski dobrotvorni komitet, s ciljem da pruža pomoć kulturnom i političkom preporodu balkanskih naroda, postavljeni su temelji za kontinuirane veze slavenofila sa svim oslobodilačkim pokretima i strujanjima kod Južnih Slovena. Ideolog slavenofila I. S. Aksakov posjetio je početkom pedesetih godina jugoslovenske zemlje, pa je bio i na Cetinju.

И. С. АКСАКОВ

O svom boravku kod Crnogoraca ostavio je zanimljive tekstove. U njima je na originalan način prikazao Crnu Goru, njezine izglede za dalje širenje oslobodilačkog pokreta i uticaj na susjedne krajeve. Nazivajući Crnu Goru ”vojničkim logorom”, ideolog panslavizma smatrao je da knjaz Danilo ne treba da obraća pažnju na izgradnju državne vlasti prije nego što oslobodi čitav hrišćanski svijet u svom susjedstvu. Tek poslije toga mogao je da preduzme efikasne mjere i izgradnji institucija moderne države. Aksakov je, očevidno, strahovao od toga da bi proces izgradnje institucija državne vlasti mogao ublažiti i oslabiti knjaževo samodržavlje, jedinu garanciju za uspjeh protiv tuđina, kako je volio da istakne moskovski i petrogradski slovenofilski prvak. U novinama slavenofila Aksakov je objavljivao članke, čiji je sadržaj bio prožet uvjerenjem da Crna Gora treba da postane rukovodeća snaga sveopšteg ustanka Južnih Slovena. Posjeta Aksakova Cetinju i propaganda slavenofila izazvale su pravu uzbunu kod bečke diplomatije. Ona je smatrala da iza svega toga stoji i zvanična ruska politika.

Moralni činilac prvog reda

O ulozi Crne Gore u oslobodilačkim stremljenjima balkanskih Slovena pisali su i ruski revolucionarni demokrati, okupljeni oko „Savremenika”. U ovom glasilu Kovaljevski je publikovao svoju čuvenu studiju o Njegošu. Sam Černiševski visoko je cijenio značenje oslobodilačkog pokreta Crnogoraca pedesetih godina. Raspoloženje ruske javnosti prema narodnim pokretima na Balkanu postalo je moralni činilac prvog reda. Ono je davalo podsticaj za širenje oslobodilačkog zanosa i ulivalo mu novu snagu. Pogodin je slikovito isticao: „Sloveni gledaju na Rusiju kao vukovi na zvijezdu na Istoku”.
Krajem 1859. dugogodišnji ađutant knjaza Danila, istaknuti narodni prvak Danilo Vuković podnio je ostavku na dužnost i tražio da se preseli u Rusiju. Knjaz ga je krajem avgusta (28.VIII/9. IX) preporučio Gorčakovu, zahtijevajući da se zauzme za njegov bolji smještaj u Rusiji, kako bi se odalo priznanje na „velikim njegovim u Crnoj Gori zaslugama”.
Po nekim podacima, do kraja 1859. u Rusiju je već bilo 1.499 žitelja iz Crne Gore. Polazeći od toga, na sastanku Komiteta ruske vlade od 18. IX / 10. XII 1859. donesena je odluka da se u Novorosijskom kraju dodijeli po 8 desetina zemlje za svakog muškog člana crnogorskih porodica prispjelih u Rusiju, s tim da im se istovremeno nadoknade i troškovi putovanja od Kotora do Odese i iz Odese do odredišta. Preseljenicima je garantovano da će šest godina biti oslobođeni od vojnih obaveza, a osam od svih poreskih davanja.

OSMI DIO KLIKNI